

STUDIE

TŘETÍ DEKÁDA ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ VELKOMORAVSKÉHO HRADIŠTĚ SV. HYPOLITA VE ZNOJMĚ V LETECH 2006–2015

BOHUSLAV FRANTIŠEK KLÍMA

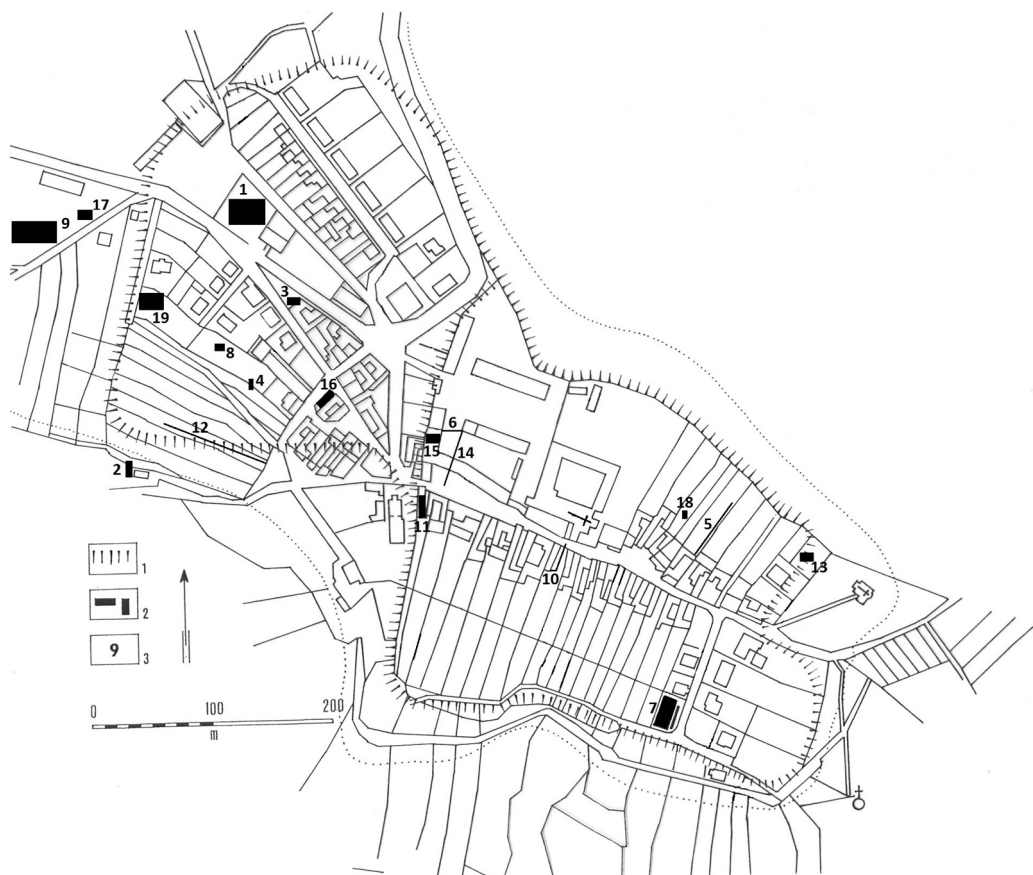
The presented informative article on the archaeological research activities of the workers and students of the Department of History of the Pedagogical Faculty of Masaryk University was created as a natural continuation of the previous two articles in which we always informed the readers about the results of our field research over the last ten years on one of the most important highlands of the Early Middle Ages in our country. We respected the original concept and prepared a paper on the last decade of our research team's activities. This has changed considerably over the years, as a number of active and already proficient co-workers have gone to pedagogical practice after the completion of their studies in the past years. But new colleagues joined us and, after some training, they successfully continued not only the research, documentation, conservatories, but also the tasks of presentation and building activities in the construction of our archaeological expedition. As a part of the building works, it was mainly their help in repairing a separate building for students' accommodation and also construction of a building of the future museum with permanent exhibition of "Velkomoravský Znojem".

Key words: Znojmo; stronghold of St. Hippolytos; 8th–10th Century, Great Moravian Empire; third decade of archaeological excavations; new discoveries.

V přímé chronologické návaznosti na náš článek, publikovaný v předminulém čísle tohoto sborníku,¹ připojujeme nyní další důležité informace o vědeckovýzkumných archeologických aktivitách, nejdůležitějších objevech i výchovně vzdělávacích akcích pracovníků a studentů katedry historie PdF MU na centrálním velkomoravském hradišti ve Znojmě, a to v následujícím období let 2006–2015. V důsledku omezených možností rozsahu článku v tomto sborníku můžeme čtenáři představit kompletní činnost našeho týmu jen ve stručné, základní podobě. I v této formě však budou naše pracovní aktivity dostatečně výmluvné, poskytnou dobrou představu o širokém spektru činností, které mají významný vliv na kvalitu vzdělání studentů – budoucích učitelů dějepisu, ale také přinášejí důležité odborné informace k hlubšímu poznání našich nejstarších národních dějin.

---

¹ KLÍMA, B. F.: *Archeologické výzkumy katedry historie PdF MU na velkomoravském hradišti sv. Hypolita ve Znojmě v letech 1996–2005*. Sborník prací PdF MU, řada spol. věd 31, Brno 2017, č. 2, s. 82–124.

Obr. 1. Celkový plán Hradiště s vyznačenými místy výzkumů, prováděnými v letech 2006–2015. Legenda: 1 – plocha velkomoravského hradu (východní část) a opevněného předhradí; 2 – místa archeologických výzkumů; 3 – čísla výzkumů korespondují s textem. Kresba: B. Klíma

Přehled každoroční výzkumné činnosti:

Rok 2006

- **Sonda DAMIÁN** (v plánu – obr. 1/ č. 1)

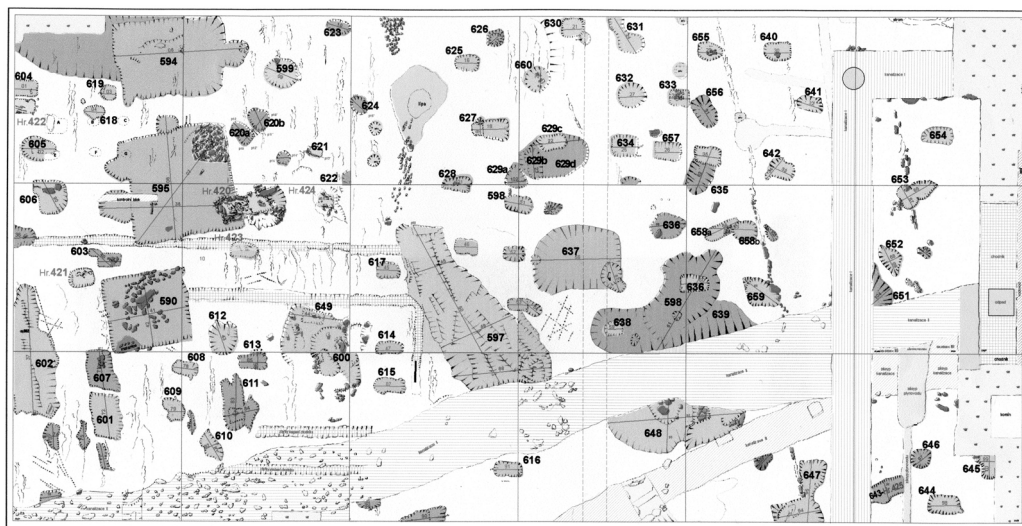
Velkoplošný terénní výzkum nové sezóny r. 2006 byl předznamenán dlouhými, několikaměsíčními jednáními mezi Pedagogickou fakultou MU /Nadačním fondem sv. Hypolita/ a Charitou Znojmo. Na volném prostoru školní zahrady, v centru původního opevněného předhradí velkomoravského hradiště a u tehdejší centrální komunikace, hodlala Charita vybudovat velký dvou-podlažní objekt, který by sloužil jako dočasná ubytovna pro matky v tísní. Na jedné straně sice záslužné a potřebné dílo, ale na straně druhé velká budova, která by překryla a zničila část dosud volného prostoru velkomoravského hradiště a také se vedle barokního kostela stala novou, nechtěnou dominantou celé hradišfské ostrožny. Přes opakovaná zamítavá stanoviska všech stát-

ních orgánů a institucí (AÚ AV ČR, NPÚ a dalších) však nakonec Charita získala stavební povolení a výjimku ze stavební uzávěry. Místo ochrany významné archeologické lokality, jakých máme v naší vlasti jen několik, tak památkové úřady povolením výstavby přece jen umožnily další postupnou devastaci a likvidaci již hodně zničené historické lokality, kterou můžeme srovnávat s Mikulčicemi jihozápadní Moravy. Bylo proto třeba rychle provést rozsáhlý záchraňovací archeologický výzkum. Ten ze zákona měl uhradit stavebník, který však měl ke svému finančnímu závazku, jehož minimální výši jsme mu předložili, velké výhrady. Dokonce se písemně obrátil na orgány MU s žádostí o provedení výzkumu rychle a především zdarma, tedy sponzorsky. To vzhledem k jasně nesouhlasným stanoviskům k vlastní výstavbě a také k náročnosti výzkumu nebylo možné akceptovat. Teprve těsně před zahájením prázdninové archeologické praxe studentů se dospělo k dohodě, v níž jsme na úplné minimum snížili rozpočet našich prací, které prováděli studenti téměř zcela zdarma, bez nároku na řádnou odměnu a jen za poskytnutí obědů.

Vzhledem k poloze a také rozsahu skrývky jsme výzkum z hlediska historického poznání osídlení lokality pokládali za nesmírně důležitý. Byl proveden na ploše 460 m², jako velká předstihová a záchraňovací akce. Měl se realizovat na místě, které bylo ve velkomoravském období velmi exponované a kde proto bylo možno očekávat významné objevy. Svou rozlohou představoval budoucí výzkum dosud jednu z největších skrývek, na níž by bylo možné dobře pozorovat strukturu osídlení i jednotlivé vazby sídlištních celků. Prostor zde navíc nebyl zasažen mladší, středověkou až novodobou zástavbou a osídlením, což je na Hradišti opravdu vzácné. Nalézal se na vrcholové ose ostrožny s velmi slabým hlinitým povrchem. Tvrdé skalní podloží je zde jen na povrchu mírně zvětralé a drolivé. Protínalo jej několik tvrdých horninových žil aplitu a pokrývala jej vrstva hlíny, dosahující mocnosti pouhých 20–50 cm. Na okrajových profilových stěnách i kontrolním bloku nebylo patrně žádné výraznější rozvrstvení. Jen v jz. rohu skryté plochy vystupovala sprašovitá, až 8 cm mocná vrstvička, která nasedala na tmavou hlínu a vytvářela světlejší pás hned pod travnatým drnem. Vznikla zde jako vyrovnávací, navážková vrstva a směrem ke středu skryté plochy, kde bylo podloží nejvyšší, postupně vyznívala. Neobsahovala žádné nálezy a její uložení jsme spojili s obdobím šedesátých let minulého století, kdy se prováděla výraznější úprava zdejší školní zahrady. Plochu školní zahrady však ve dvacátém století porušila jedna širší a dvě úzké kanalizační rýhy spolu s rýhou pro uložení plynového potrubí. Všechny tyto zásahy se dotkly našeho výzkumu, nebo jej prořaly. Byly hloubené bagrem a odstřelováním skalního podloží. A tak nejen poškodily, ale i zcela zničily některé hodnotné objekty.

Samotná archeologická práce byla s ohledem na uvedené skutečnosti značně náročná. Vyžadovala maximální pozornost již od sledované úrovně těsně pod travnatým drnem.

Samozřejmě že nejhodnotnější objevy přineslo potom prošetření celkem 56 sídlištních a sídelních objektů i pěti dětských kostrových hrobů. Nejvýrazněji se na zkoumané ploše rýsovaly pozůstatky velkomoravského osídlení, soustředěné do několika celků. Byly zachyceny a prošetřeny polozemnice, hospodářské a výrobní objekty a především velká halová stavba, opřena o mohutnou křivou konstrukci. V terénu ji reprezentovalo několik řad pravidelných zahloubení, patrně pozůstatků po křivých jámách. Stavba mohla mít důležitou shromažďovací funkci (obr. 2, 3). K nejvýznamnějším nálezům ze sídlištního prostředí řadíme kolekci pěti kusů železných kování řemenů koňského postroje. Předměty, rozptýlené v poměrně malém prostoru u dvou sousedních objektů (polozemnic), dovolují vyjádřit jistou představu o významu nálezů i o obyvatelích těchto příbytků. Těmi byli jezdcí, příslušníci vojenské družiny a jejich rodiny. Právě zde, v centru opevněného předhradí, na jeho nejvyšším místě, podél centrální komunikace hradištěm a konečně také v přímém dosahu hlavního pásu opevnění, mohli družiníci tvořit sídlištní enklávu, podobnou jako např. na opevněném předhradí hradiště v Mikulčicích. Kolem jedné z usedlostí byla také zachycena rozptýlená skupina pěti dětských kostrových hrobů. Jejich mělké jámy se

2. FÁZE

ZNOJMO - HRADIŠTĚ - 2006 - SONDA DAMIÁN

MĚŘITKO: 1 : 125

Obr. 2. Sonda Damián 2006 – plán zkoumané plochy se zachycenými objekty, hroby i recentními poruchami. Kresba: Ing. J. Růžička

zahluhovaly jen max. 25 cm do povrchové drolivé vrstvy skalního podloží, a kryla je max. 45 cm mocná vrstva zeminy. Dva z hrobů měly bohatší, typickou výbavu, k níž náležela nádobka, vědérko, náušnice, skleněné korálky náhrdelníku, prsten a nůž (obr. 4).

Na velkomoravské osídlení navázalo osídlení mladohradištní, reprezentované keramikou a také křivými jamkami srubových objektů. Pouze jeden z 56 prozkoumaných objektů se svým střepovým materiálem a nálezy hlásil do pravěkého období, konkrétně do mladší doby bronzové. Nakonec dvě malé jámy se zvířecími kostmi představovaly recentní zásahy.

S výsledky terénního bádání se dne 25. 8. 2006 seznámili členové odborné archeologické komise, kteří se pochvalně vyjádřili o odvedené práci studentů katedry historie PdF MU a spolupracovníků Nadačního fondu sv. Hypolita. Konstatovali, že výzkum byl veden s maximální pozorností a přesností. A to zvláště při vědomí, že studenti pracovali jen za úhradu obědů.

V každém případě se provedeným šetřením znovu potvrdilo, že celý 11 ha rozlehlý areál opevněného předhradí velkomoravského centra – Hradiště sv. Hypolita byl plošně hustě osídlen a že se na něm nachází cenné archeologické situace a nálezy, důležité i jedinečné pro poznání našich nejstarších národních dějin.

Kromě výše popsaného hlavního výzkumu tohoto roku jsme s kolektivem studentů dokázali nejen v prázdninovém období, tedy v rámci letní archeologické praxe, ale rovněž v průběhu několika víkendových pobytů na Hradišti zabezpečit provedení dalších pěti drobných záchranných archeologických akcí. Lze jmenovat:

• **sondu MUZIKÁŘ** (v plánu – obr. 1/ č. 2) a **sondu BÁRTŮ** (v plánu – obr. 1/ č. 3),

kteří se vázaly na malé přístavby u rodinných domů. V první z nich jsme z vnější strany obnažili kamennou lícní zeď hlavní fortifikace v prostoru jz. předhradí. Druhá sonda, uskute-

Obr. 3. Sonda Damián 2006 – celkové foto výzkumu se zahloubenými malými objekty. Pravidelné rozmístění jam /vpravo dole/ prozrazuje pozůstatky po opěrných kůlech velké halové stavby. V pozadí stopy hospodářského dvora s několika obydlími a také hroby. Pohled z východu. Foto: B. Klíma

Obr. 4. Sonda Damián 2006 – Mgr. Eva Smejkalová preparuje a čistí porušený hrob malého děvčátka s nádobou, vědérkem, nožem a několika korálky, který ležel mělce pod ornici a byl propleten kořenovým systémem keřů a stromů. Foto: Mgr. P. Čermáková

čnená pouze na několika čtverečních metrech, navíc značně porušených novodobými zásahy, nám dovolila nahlédnout do zcela poničené sídlištní situace přibližně ve středu opevněného předhradí.

• **sondu ČOPF** (na plánu – obr. 1/č. 4).

Na jižním okraji zahrady pana Čopfa jsme po zbourání plotu a terasové zídky mohli při následné úpravě nájezdu do garáže prošetřit jen část velkomoravského objektu s pěknou kolekcí keramiky.

• **sondou CHOVANEC – MOLÍK** (na plánu – obr. 1/č. 5)

jsme po letních prázdninách provedli prošetření dlouhé rýhy vodovodní přípojky na zahradě obou majitelů. Výkop, hloubený až na skalní podloží, však svou šíří pouhých 50 cm značně omezoval možnosti poznání sídlištní situace v dosahu centra vnitřního velkomoravského hradu (obr. 5). Přesto se nám v něm podařilo zachytit okraj velkomoravské polozemnice s kamennou pecí v rohu, kolem níž bylo rozptýleno větší množství keramiky i několik téměř celých hrnců a také drobných předmětů.

• **sonda STATEK** (na plánu – obr. 1/ č. 6).

Poslední terénní akce roku 2006 byla spojena s výkopem rýhy pro vodovodní a kanalizační přípojku k opravenému objektu ubytovny studentů v areálu naší expedice. V profilových stěnách vlastního výkopu jsme sledovali především charakter a skladbu vrstev nad skalním podložím s jednotlivými navážkovými horizonty, postupně vyrovnávajícími mírně k jihu skloněný areál hospodářského dvora proboštství.

Obr. 5. Sonda Chovanec-Molík 2006 – úzká a hluboká rýha pro vodovod, která sahá až po skalní podloží, se musí rovněž podrobně prošetřit. Prozradí však málo. Chybí širší nálezové souvislosti. Navíc je práce v úzké rýze, do níž si ani nelze stoupnout, velmi namáhavá. V popředí jsme v místě zachyceného rohu polozemnice s pecí a keramikou mohli provést malé rozšíření sondy. Foto: B. Klíma

Rok 2007

• sonda **JEŘÁBEK** (na plánu – obr. 1/ č. 7).

Již na jaře tohoto roku nás kontaktovali manželé Jeřábkovi, kteří na jihovýchodním okraji hradištské ostrožny získali parcelu, na níž hodlali vybudovat svůj rodinný dům. Záměr nám oznámili současně s žádostí o brzké provedení záchranného archeologického výzkumu. Parcelu o rozloze 630 m² jsme díky menší sondáži částečně poznali již v r. 1986 a věděli jsme, že vzhledem k její ideální poloze s širokým rozhledem do dyjského úvalu a rovin pod Znojmem se zde soustřeďovalo husté osídlení již od hlubokého pravěku.² Na začátku prázdnin jsme se studenty provedli plošně rozsáhlou ruční skrývkou, bez použití strojové techniky (obr. 6). To hlavně proto, že k jihu skloněný terén měl v severní části pouze mělký hlinitý pokryv, dosahující mocnosti max. 25 cm nad skalním podložím. Jižním směrem po svahu ale postupně hlíny přibývalo a v okrajové části skryté plochy vrstva hlíny, vzhledem ke splachům a posunům zemin, dosáhla mocnosti až 155 cm. Tato oblast se však již nacházela v těsném dosahu týlu velkomoravské fortifikace, která zde probíhala za plotem parcely a malým terénním zlomem pod cestou, překrytou asfaltem. Opevnění se zbytky zuhelnatělých trámů zde silně poškodily výkopy kanalizace, vody, elektřiny i plynu.

Obr. 6. Sonda Jeřábek 2007 – Mgr. E. Smejkalová provádí kresebnou dokumentaci první fáze výzkumu, v úrovni zachyceného skalního podloží. Studenti postupně odebírají slabou vrstvu ornice. Pohled na část zkoumané plochy ze sz. Foto: B. Klíma

² KLÍMA, B.: *Nová etapa archeologických výzkumů Znojma-Hradiště*. Jižní Morava, roč. 25, sv. 28, s. 125–144. Brno–Břeclav 1989; týž: *Nový výzkum na Hradišti ve Znojmě*. Přehled výzkumů AÚ AV ČR za rok 1986, s. 53–54, tab. 4, 5. Brno 1989.

Zmíněné dřívější sondážní práce na parcele se nacházely ve střední a jižní části skrývky a zachytily tehdy několik objektů z doby bronzové, mladší doby římské a samozřejmě z velkomoravského i povelkomoravského období. Tentokrát jsme mohli prošetřit zbylé části těchto objektů, dříve skrytých pod kořenovým systémem ovocných stromů, a v plánu pak vyhodnotit celkovou sídlištní situaci. Severní třetinu skryté plochy se vzhledem k mělkému pokryvu podařilo brzy začistit na úroveň rostlého skalního podloží. Z kulturní vrstvy nad skálou jsme vyzvedli bohatý soubor střepeů keramiky i další drobné artefakty. Žlutá, ve své svrchní vrstvě drolivá podložní skála dovolila potom poměrně jasně a přesně ohraničit všechny zásahy. Byla zde především řada drobných, nepravidelných objektů rozličného stáří s nepočetným keramickým materiálem. Plochu však také, podobně jako na řadě dalších míst zkoumané lokality, protínaly v pravidelných rozestupech 80–100 cm rovnoběžné, přibližně 30 cm široké a až 20 cm do skály zasekané žlábký. Představovaly pozůstatky po rigolování středověké až novověké vinice. Střední a jižní části skryté plochy dovolily dokreslit vedle mladořímské i velkomoravskou fázi osídlení, představovanou třemi objekty a jedním hrobem ženy bez milodarů. Při východním okraji výzkumu jsme potom narazili na pravidelnou, v půdorysu kruhovitou velkou jámu o Ø 150 cm. Byla přes 1 m zasekaná do skalního podloží a v jejím hlinitém zásypu se objevovaly střepey pravěké i velkomoravské keramiky. Ty mladší dovolily objekt datovat. Uprostřed dna jámy ležel velký kámen a na něm kostra psa. Tohoto zajímavého objevu jsme se již dotkli dříve v souvislosti s pojednáním o vodě na Hradišti a interpretovali jako oběť v jámě, do které se stahovala povrchová voda.³ Oběť mohla být uložena v době sucha, při absenci vody.

• **sonda KATOLICKÝ II.** (na plánu – obr. 1/č. 8)

se rozprostírala ve střední až jižní části opevněného předhradí, jen několik metrů SV směrem od novostavby, která se na parcele budovala od r. 1997 a vyvolala tehdy provedení velkého záchranného výzkumu.⁴ Ten poskytl řadu hodnotných poznatků, nálezů a situací, které nám nyní zjednodušily práci a připravily nás na možná překvapení. Nejdůležitějším poznatkem se tehdy stalo doložení odlišné geologické situace místního širšího prostředí. Pod ornici se zde objevila vrstva spraše, jejíž návěš se rozprostírala v celém prostoru jz. předhradí i předpolí hradiště a na mírném svahu skloněném k jv. dosahovala značné mocnosti. Nikde jinde na hradišti spraš není a právě zde do ní byly zahloubeny všechny objekty. U jednoho z nich to byl také sklípek v podobě hlubší jámy s úzkým vstupem a vakovitým prostorem. V těsném severním sousedství největšího z domů, vymezeného žlábký se zbytky základových kuláčů sрубové stavby, se nacházel výrobní objekt s dobře dochovanou hrncířskou pecí a dalším otevřeným ohništěm. Bohatý keramický materiál tehdy dovolil tento objekt zařadit do pozdního velkomoravského až časně povelkomoravského období. Je tedy jasné, že k novému, i když prostorově značně omezenému výzkumu (7×5 m) jsme nyní přistupovali s jistou dávkou zvědavosti a očekávání zajímavých objevů. Na skryté ploše jsme objevili několik drobných, do spraše zahloubených objektů a potom především větší části dvou vzájemně se mírně překrývajících velkomoravských obydlí. Starší z nich s prostým ohništěm, překrýval mladší dům se zbytky kamenné pece. Z nálezů jsme vyzvedli bohatší kolekci typické keramiky a některé běžné, drobné předměty vyrobené z hlíny (závaží, přesleny) a kosti (šídla, jehla).

³ KLÍMA, B.: *Zdroje pitné vody ve vývoji osídlení hradiště sv. Hypolita*. Sborník prací PdF MU, řada spol. věd č. 24, s. 7–8, obr. 2,3. Brno 2010.

⁴ KLÍMA, B.: *Archeologické výzkumy katedry historie PdF MU na velkomoravském hradišti sv. Hypolita ve Znojmě v letech 1996–2005*. Sborník prací PdF MU, řada spol. věd č. 31/2, s. 90, 94. Brno 2017.

• **sonda ŠOBA I. – centrální pohřebiště** (na plánu – obr. 1/ č. 9).

Manželé Šobovi nám dle vzájemné dohody začátkem listopadu na expedici oznámili, že na své parcele zahajují výstavbu svého rodinného domu a bagr jim hloubí základové pasy. Současně nás požádali o rychlé prošetření výkopů. Stavební parcela se nachází na západním okraji Hradiště, přibližně 50 m vně hlavní linie velkomoravského opevnění. To tvořil až 8 m široký a 3 m hluboký příkop tesaný ve skále, na který přímo navazovalo dřevohlinité těleso hradby s kamennou lící stěnou a palisádou. Do blízkosti zkoumané plochy jsme se již dostali v r. 2000, v souvislosti s tehdy také budovaným domem manželů Karpíškových. Tehdy však stavebníci poručili domluvu a bez oznámení o zahájení stavby nechali vybagrovat celý prostor staveniště. Následná prohlídka terénu proto nepřinesla významnější nálezy a poznatky⁵. Jen jsme konstatovali přítomnost poměrně mocné sprašové návěje, která se oproti samotnému hradišti, chudému na hlinitý povrch skalního podloží, vyskytuje jen v tomto prostoru. Dnes jsme přesvědčeni o tom, že se na vybagrované ploše muselo objevit také několik hrobů, náležejících k sv. okraji rozsáhlé nekropole. Byly však zničeny bagrováním a stavebníkem zapřeny. Pokud by tehdy náš zásah probíhal podle dohody, nezameškalo by se dalších osm let marného pátrání po centrálním pohřebišti a naše bádání s objevem mnohdy jedinečných nálezů mohlo již tehdy výrazně pokročit.

Hned po prohlídce terénu, při které jsme narazili na první kostrové hroby, jsme na katedře zorganizovali několikadenní brigádu. Po skrývce ornice z prostoru pod budoucím domem jsme se okamžitě pustili do záchranného archeologického výzkumu (obr. 7). Na rozhraní ornice a spraše, v hloubce 35–45 cm, se nejprve podařilo zachytit osm žárových hrobů předvelkomoravského stáří. Většina z nich však byla porušena orbou. Nalézaly se v mělkých, mísovité do spraše zahluobených a většinou v půdorysu mírně oválných jamkách. Objevily se v nich kusy keramiky i zbytky popela. Po pečlivém začištění celé plochy o velikosti 15×8 m se následně podařilo zachytit dalších 20 pravidelných obdélníkovitých zásypů jam kostrových hrobů. Ty náležely velkomoravskému období a do sprašového podloží se zahlubovaly 25–130 cm. Patřily 9 dospělým jedincům a 11 dětem. Hrobový inventář u poměrně dobře dochovaných koster tvořily sekery, nože, vědra, ze šperků potom četné bronzové, zlacené a stříbrné náušnice širokého spektra typů (např. s řetízky, se dvěma bubínky, s natavenými malými kroužky filigránového drátu na dvou bubíncích, se závěsky ad.). Dále to byly bronzové prstýnky, zlacené nákončí s rytou i plastickou výzdobou, náhrdelníky ze skleněných korálek a dutých bronzových perel, se závěsky a mnoho dalších (obr. 8). V hrobech dětí někdy stála nádoba a velmi často zde byly zachyceny skořápky slepičího vejce, které mělo symbolický význam vzniku nového života. V několika hrobech se objevily kosti z kusu vepřové krkovičky, ale např. i celá slepice. Takový hrobový inventář nám prozradil přežívání ještě silných pohanských zvyklostí v tehdejší, již raně křesťanské společnosti.

Zpráva o objevu velkomoravských hrobů ve Znojmě se i díky řadě zpráv ve sdělovacích prostředcích a tisku rychle roznesla a vzbudila zaslouženou pozornost mezi odbornou i laickou veřejností (obr. 9). Již v průběhu samotného výzkumu jsme ji ještě doplnili o informaci, že se po 22 letech soustavných a náročných výzkumných prací v terénu konečně podařilo dosáhnout na dosud největší objev – centrální velkomoravské pohřebiště, z něhož jsme zachytili část východního okraje. Vyslovili jsme současně představu o rozsahu nekropole, která by měla pokrývat celé, mírné návrší a obsahovat více než 1500 bohatých kostrových hrobů. Mohla by se tak zařadit mezi vůbec největší nekropole z období 9. – pol. 10. století u nás. Na rozdíl od porušených a poško-

⁵ KLÍMA, B. – ŠAŠINKA, Z. – ČERMÁKOVÁ, P.: *Znojmo, Hradiště sv. Hypolita*. Přehled výzkumů AÚ AV ČR 42, s. 263–268, obr. 50/6. Brno 2001.

Obr. 7. Sonda Šoba I. – velkomoravské pohřebiště 2007 – Záchraný výzkum prvních hrobů, zachycených pod plánovanou stavbou rodinného domu manželů Šobových. Pohled od východu. Foto: B. Klíma

Obr. 8. Ukázka některých nálezů šperků a ozdob z prvních prozkoumaných hrobů centrálního velkomoravského pohřebiště (bronzové, stříbrné a zlacené náušnice různých typů, prsten, korálek, gombík a zlacené nákončí. Některé z předmětů fotografovány hned po vyzvednutí, ještě před konzervačním ošetřením. Foto: Mgr. E. Smejkalová

zených hrobových celků prvního, menšího kostelního pohřebiště v centru vnitřního hradu u objevené rotundy⁶ a obecně složitých nálezových situací uvnitř samotného hradiště se perspektiva výzkumu na nově objeveném pohřebišti jevila velmi příznivě. Terén zde byl totiž po staletí porušován pouze orbou, která mohla poškodit jen velmi mělce uložené hroby malých dětí.

Bylo zcela jasné, že tento objev představil Hradiště sv. Hypolita široké veřejnosti znovu jako jedno z nejvýznamnějších center Velké Moravy. Záhy jsme to pocítili v obrovské návštěvnosti našeho výzkumu. Bylo jen škoda, že další terénní bádání nenašlo žádné pochopení a podporu u některých brněnských archeologů. Zaznělo dokonce i vyjádření o tom, že pohřebiště není ohroženo a že by se jeho další výzkum měl ponechat příštím generacím odborníků. V ostré polemice nakonec vedoucí výzkumu vyslechl i názor tehdejšího ředitele AÚ AV ČR, že „je maximální anomálií, aby takový výzkum, který v současné době nemá AÚ AV ČR, měla nějaká katedra historie PdF MU“. Takové vyjádření, které se dostalo i do tisku, nás přímo šokovalo. Následně při výzkumu v několika dalších letech, jehož pokračování na odborných archeologických komisích jednoznačně doporučovali domácí i zahraniční badatelé a specialisté z jiných institucí, narážela přičiněním brněnských kolegů naše výzkumná práce na obrovské problémy a potíže. Ty se bohužel v náš neprospěch řešily dokonce i na univerzitní úrovni a nakonec v r. 2016 vedly k vynučenému, dočasnému přerušení terénních prací.

Obr. 9. Redaktorka TV Nova K. Pichalová natáčí reportáž u prvních hrobů objeveného pohřebiště. Foto: Mgr. J. Kováčik

⁶ KLÍMA, B.: *Objev části velkomoravského pohřebiště pod středověkým až novověkým hřbitovem u kostela sv. Hypolita ve Znojmě-Hradišti*. In: FUSEK, G. (ed.): *Zborník na počest Dariny Bialekovéj*, s. 179–190. Nitra 2004.

Rok 2008

Výzkum r. 2008 jsme již přípravou v jarních měsících zaměřili na toho roku jasně dominantní terénní bádání, kterým se stala první rozsáhlá skrývka části nově objevené velkomoravské centrální nekropole. K práci jsme byli konečně také přímo vyzváni majiteli pozemku a stavebníky. Na náročný a nelehký úkol bylo třeba se dobře připravit. V rámci zapisovaného předmětu „Praktická cvičení z archeologie“ jsme proto v celém jarním semestru studenty nejen proškolili, ale současně jsme také zabezpečili vše potřebné pro pečlivou, přesnou i částečně specifickou výzkumnou práci na pohřebišti. K tomu patřil nákup většího počtu drobných pracovních nástrojů i pomůcek. Současně jsme se zamýšleli i nad vlastní metodikou práce. Vyhotovili jsme podrobný dotazník, který každý spolupracovník při výzkumu hrobu průběžně vyplňoval a zachycoval v něm všechna pozorování a skutečnosti, na které narazil. Tato písemně-kresebná dokumentace, kterou jsme potom přímo v terénu prohlíželi a konzultovali, se stala posléze významnou složkou s hodnotnými informacemi ke každému hrobovému celku.

• **sonda ŠOBA II. – centrální pohřebiště** (na plánu – obr. 1/ č. 9).

Jak již bylo výše zmíněno, areál pohřebiště leží na jz. okraji obce, jižně od okresní silnice z Hradiště do Mašovic a již vně mohutného opevnění velkomoravského centra. Rozkládá se pod vrcholovou osou táhlého návrší, směřujícího přibližně od západu k východu. K jihu a jihovýchodu skloněný svah rozděluje pět dlouhých teras, po staletí využívaných jako pole, vinice a zahrady. Terasy se táhnou rovnoběžně se silnicí. Východním směrem od plochy prošetřené již v závěru r. 2007 skloněný terén po několika metrech protíná starobylá cesta, směřující přes údolí Pivovarského potoka k Dyji. Dnes je celé toto údolí s oběma bočními svahy pokryto oplocenými zahradami. Pod tmavou ornici se zde rozprostírá rozsáhlá sprašová návěť pleistocenního stáří. Spraš na ostatních místech velkomoravského hradiště ale chybí. Skalní ostrožnu na celé lokalitě pokrývá jen mělký půdní kryt. Proto právě jen zde se díky spraši vytvořily jediné a vlastně ideální podmínky pro založení a užívání pohřebiště.

Vlastní terénní výzkum jsme zahájili ve druhém týdnu července a jeho hlavní etapa trvala do 20. srpna. Následně jsme ale ještě byli nuceni provést šetření u východní zdi již stojící novostavby rodinného domu, kde stavebník upravoval terén pro vjezd do garáže. Všech prací se v průběhu sezony zúčastnilo celkem 93 vysokoškolských studentů. Na hlavním výzkumu byla praktikována metoda plošného odkryvu, který byl od počátku prováděn ručně. Záměrně jsme se tak rozhodli, protože jsme hodlali vysledovat hloubku nejmělkčích hrobů. Ty se nalézaly na bázi ornice, bez zahloubení jámy do sprašového podloží. Tento poznatek byl velmi důležitý a v následných letech výzkumů nám pomohl zachránit řadu dětských hrobů. Při následném začištění celé skryté plochy o rozsahu 22×12 m jsme museli konstatovat, že z téměř poloviny každé terasy se v průběhu několika minulých století soustavnou zemědělskou orbou, vedenou navíc stále jen jedním směrem, terasa do svahu zařezávala. Docházelo tak k posunu ornice k jejímu jižnímu okraji, kde se postupně zvyšoval terénní zlom. V zářezu terasy dosahovala ornice pouhých 25 cm, zatímco na protilehlé straně až 80 cm. Ani stratigrafická situace na pohřebišti nebyla jednoduchá. Přibližně na třetině skryté plochy jsme mezi hnědozemní ornici a podložní spraši zachytili až 25 cm mocné jazyky (čocky) rezavé, hlinitojílovité půdy. Velmi špatně se v ní rozlišovaly spraši mírně promísené zásypy hrobových jam. Navíc bývala tato půda zachycována a posouvána orbou. Proto se mnoho hrobových jam nejprve rýsovalo jako dokonce jen 18 cm široké, různě dlouhé, nevýrazné pásy. Teprve po sejmutí této rezavé půdy se již v čisté spraši objevily zásypy hrobů v plném rozměru. Připravenou plochu jsme rozměřili do kvadrantů o délce strany 5 m a v celkovém plánu propojili s prozkoumanou starší skrývkou pod stavbou rodinného domu. Po začištění se na prošetřované ploše vyrýsovalo celkem 91 hrobů (obr. 10).

Obr. 10. Sonda Šoba II. – centrální velkomoravské pohřebiště 2008 – Mgr. L. Kratochvíl zvlhčuje postřík-
kem povrchovou vrstvu seškrábnuté spraše, aby se co nejpřesněji vyrysovaly všechny hrobové jámy. Foto:
Mgr. P. Čermáková

K nim ještě v průběhu zmíněného zachraňovacího výzkumu, provedeného v listopadu u jižní zdi novostavby, přibylo dalších 17 kostrových hrobů. Překvapivá byla jejich hustota a téměř dokonalé vzájemné respektování. Jen v několika málo případech došlo k nepatrnému porušení okraje hrobové jámy sousedním hrobem. Po pečlivém seškrábnutí terénu se v řadě případů podařilo zachytit stopy po dřevěné úpravě hrobové jámy. Především to byly drobnější kůly (kulatina o $\varnothing$ kolem 8 cm), které jsme v podobě tupě zahrocených, tmavších pruhů sledovali ve stěně hrobové jámy za hlavami pohřbených. Procházely ornici a končily ve spraši, někdy až v celkové hloubce 60–70 cm. Lze si představit, že právě takový kůl označoval hrob. Z terénu mohl vystupovat až 80 cm a celkovou délku tak musel mít asi 130 cm. Vedle těchto drobnějších kůlů ve stěně za hlavami nebožtíků jsme u některých hrobů narazili na stopy mohutnějších čtyř kůlů. Byly zapuštěny opět až 30 cm do sprašového podloží a nacházely se pravidelně proti sobě v dlouhých stěnách hrobové jámy. Od rohů byly vzdálené 30–50 cm. Mohly by dokládat dočasnou přítomnost jednoduché, ale masivnější dřevěné nosné konstrukce. Také vnitřní úprava hrobů doznávala různého vzhledu. Rozeznali jsme stopy po dřevěném či kamenném obložení, prkna pod hlavou a chodidly, pohřeb na desce, rakev atd. Ve srovnání s některými ostatními nekropolemi např. na Břeclavsku či Hodonínsku⁷ na Hradišti ve Znojmě zatím zcela postrádáme hroby s výklenky.

⁷ KLANICA, Z.: *Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště I, II*. s. 26–29, obr. 13. Brno 2006.

Při rekapitulaci výsledků výzkumu centrálního velkomoravského pohřebiště za záchrannou akci v r. 2007 a první sezónu v roce 2008 lze již podat zajímavý a hodnotný přehled informací. Celková prozkoumaná plocha dosáhla hodnoty 513 m². Bylo na ní prošetřeno, všestranně zdokumentováno /textově, kresebně, fotograficky i filmově/ a následně vyzvednuto celkem 136 hrobů. Z toho 126 kostrových a 10 žárových. Při pohledu na plán pohřebiště (obr. 1.) můžeme ve východní části plochy poměrně zřetelně pozorovat postupné ubývání hrobových celků a předpokládat tak blížící se okraj nekropole. Zde jsme ale zachytili několik mělkých mísovitých prohlubní se zbytky popela a střepy keramiky, které náležely žárovým hrobům a mohly by tak patřit k prvním a nejstarším hrobům na pohřebišti. V odkrytém pásu terasy se ostatní prozkoumané hroby kumulovaly do tří nevýrazných celků (obr. 1). Za pozornost rozhodně stojí dva v půdorysu kruhové (Ø 1,5–2 m) a přibližně 30–50 cm do spraše mísovitě zahloubené objekty (obj. č. 799 a 800), kolem nichž se nacházel prázdný prostor bez hrobů. Jejich tmavá hlinitá výplň obsahovala uhlíky po spálení dřevě a také střepy větších, velkomoravských hrnců. Mohlo by se jednat o malé shromaždiště a pietní místo pro pozůstalé, situované do okrsku pohřebiště, na němž byli pochováni vzájemně spříznění příslušníci rodové obcíny. Tuto představu potvrzují i první, ještě nepublikované výsledky analýz starobylé DNA.

Vlastní hrobové jámy vykazovaly půdorysné tvary obdélníků se zaoblenými rohy. Většinou dětské hroby se často objevovaly již na bázi ornice, jen s mělkým zahloubením do sprašového

Obr. 11. Sonda Šoba II. – pohřebiště 2008. Náročné preparování velmi špatně dochovaného bojovnického dvojhrobu otce se synem. Jak kosti, tak i železné předměty – zbraně (ostruhy, kování, sekera, hroty šípů ad.) se vyzvedávaly z hrobu pouze v silně zkorodovaných fragmentech. Foto: Mgr. P. Čermáková

podloží. Vzhledem k již zmíněným terénním úpravám orbou se jejich hloubka 40–60 cm v původním terénu změnila. V zářezu terasy mnohdy činila pouhých 25 cm a došlo tak k porušení radlicí pluhu. Na opačné straně parcely však jejich příkrov narůstal. Nejvíce hrobů dosahovalo svého dna ve spraši v hloubce 50–80 cm. Prostorné a většinou bohaté hroby dospělých jedinců pak zasahovaly i 130 cm do sprašového podloží.

Z celkového počtu jsme prozkoumali 7 dvojhrobů (např. obr. 11) a jednu rozšířenou hrobovou jámu, v níž byli ve dvou etapách pohřbeni tři jedinci (Hr. 539). Tento hrob skrýval z hlediska antropologického velké překvapení a zcela jedinečný nález, který přiblížil smutné až tragické události dávného období. První z nich byl skon ženy, která zemřela při porodu. Kostřičku dítěte jí pozůstali uložili k levému boku. Po několika letech byl její hrob znovu otevřen a západním směrem mírně rozšířen, aby tak posloužil k uložení ostatků mladé ženy. Ta, jak nám doložila analýza DNA, byla dcerou té již dříve pohřbené. Ve svých 17 letech byla již také matkou. Její zdravotní stav byl velmi špatný. Trpěla těžkou tuberkulózou páteře, kterou měla ohnutou téměř v pravém úhlu. Musela chodit v hlubokém předklonu a její tělo pozůstali do hrobu tak spíše posadili (obr. 12). Podobné nálezy patří k velkým vzácnostem, jsou sledovány s patřičnou pozorností a dobře pomáhají dokreslovat zdravotní obraz raně středověké populace.⁸ Z dalších stop po viditelných a nápadných zraněních i nemocech lze uvést např. frakturu a špatně srostlou levou pažní kost dospělého jedince (Hr. 525), kterou doprovázel dlouhodobý zánět. Ten způsobil hlubokou jamku v kostní tkáni u místa srůstu fraktury. Zajímavý nález představovala rovněž mnohočetná čelistní fraktura, způsobená velkým, smrtelným úderem. Na skryté části pohřebiště jsme však také ve čtyřech případech sledovali záměrné porušení těla i několik odchylek v poloze kostry. Objevila se poloha na pravém boku (1×) (obr. 13), levém boku (1×), poloha skrčená na zádech s pokrčenými koleny a konečně i poloha na břiše (1×). Rovněž v orientaci pohřbů došlo ve třech případech k odchylce. Evidovali jsme orientaci S–J (1×), J–S (1×) a také V–Z (1×). Studium věkové skladby pohřebiště přineslo rovněž velmi zajímavé výsledky. Nejpočetnější zastoupení jasně vykazovaly dětské hroby v kategorii Infans II. (0,5–6 roků), do které jsme mohli zařadit 58 hrobů. Ostatní věkové kategorie od uvedené hodnoty postupně klesaly a od třicátého roku života (adultus II., maturus I. a II. a senilis) byla již úmrtnost vyrovnaná. Dosahovala do deseti jedinců.

Na různě bohatou hrobovou výbavu jsme narazili u 103 hrobů (76% všech pohřbů). Z nich jsme vyzvedli nejvíce různých typů bronzových, stříbrných i zlacených náušnic, z nich některé patří k unikátům na našem území. Četné byly rovněž skleněné korálky náhrdelníků (obr. 14), potom nože, závěsky, prsteny, ale také gombíky, nádoby, rolničky, ostruhy a jejich garnitury, sekery, hroty šípů, ale třeba i rybářský háček. V deseti hrobech nás překvapila příloha masité potraviny v podobě kusu krkovičky, ale i celého kura domácího.

První výsledky výzkumu na objeveném velkomoravském pohřebišti byly překvapivé a bohaté. Po 21 letech usilovného bádání se podařilo učinit jedinečný objev, který dovolil velmi optimisticky hledět do dalších výzkumných sezon. Optimismus kazili jen tři brněnští kolegové, kteří doporučovali výzkum utlumit a ponechat příštím generacím. Všichni ostatní odborníci a účastníci velké mezinárodní komise se v písemném zápisu o naší práci a objevech pochvalně vyjadřovali. Konstatovali, že výzkum vedený Katedrou historie PdF MU ve spolupráci s Nadačním fondem sv. Hypolita je potřebný, velmi důležitý, je prováděný na vysoké odborné úrovni a dosáhl kvalitních výsledků. Jednoznačně také doporučili jeho pokračování v následném obdo-

⁸ STAŠŠIKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, D. – THURSO, M. – ŠEFCÁKOVÁ, A. – LIETAVA, J.: *Archeologická a paleopatologická interpretácia atypického hrobu 22/86 z časnostredovekého pohrebiska v Borovciach (okr. Piešťany)*. In: Hašek, V. – Nekuda, R. – Ruttkay, M. (eds.): *Ve službách archeologie VII*, s. 208–222. Brno 2006.

Obr. 12. Sonda Šoba II. – pohřebiště 2008. Unikátní trojhrob č. 539 matky s novorozencem a následně /po několika letech/ ještě pohřbené 17 leté, zdravotně postižené dcery. Ta trpěla těžkou tuberkulózou páteře. Foto: B. Klíma

Obr. 13. Sonda Šoba II. – pohřebiště 2008. Hrob č. 545 s nepietně pohřbenou, skrčenou kostrou ženy v malé hrobové jámě. Foto: B. Klíma

bí, protože může významnou měrou obohatit naše poznatky o řadě problémů souvisejících hlavně s chronologií hmotné kultury 9.–10. století. Navíc také tento výzkum konečně představuje velkomoravské hradiště sv. Hypolita v plném lesku, jako významné mocenské ústředí své doby na celé jihozápadní Moravě.⁹

Vedle hlavního, zmíněného výzkumu jsme v průběhu roku 2008 provedli ještě tři drobné záchraňovací akce:

• **sonda GROSSBERGER** (na plánu – obr. 1/č. 10)

se vázala na prošetření již malým bagrem vyhloubeného výkopu kanalizační přípojky k rodinnému domu u centra historické části obce na Křižovnické ulici č. 41. Rýha zasahovala do

⁹ KLÍMA, B. – KRATOCHVÍL, L.: *Znojmo*. In: *Přehled výzkumů AÚ AV ČR 50*, s. 450–455. Brno 2009.

Obr. 14. Sonda Šoba II. – pohřebiště 2008. Souprava šperků z hrobu starší ženy č. 465 obsahovala kromě 3 párů stříbrných náušnic nádherný náhrdelník z různých typů skleněných korálků, 3 zlacených závěsků, patrně mince a kostěného, zdobeného diskovitého terčíku. Foto: B. Klíma

hloubky 120 cm. Pod betonovou dlažbou dvorku protínala 80 cm mocné souvrství navážek a následně kulturní vrstvu nad skalním podloží. Stroj zde při práci zachytil a porušil kostrový hrob dospělého jedince (Hr. 529) z jehož zásypu byly vyzvednuty pouze kusy keramického závaží. Nebylo tak možno určit datování hrobového celku.

• **sonda HAVLÍČEK** (na plánu – obr. 1/č. 11)

Stejně jako v předchozím případě jsme prošetřili výkop kanalizační přípojky k rodinnému domu jmenovaného. Parcela se nachází při jz. okraji historické obce a přímo se dotýká vnitřního velkomoravského i následného opevnění. Samotný výkop byl 9,5 m dlouhý, vedený pod dlažbou průjezdem a částí dvora domu. Nad podložní skalou se objevila jen slabá hlinitá vrstva, která díky narůstajícím navážkám jižním směrem zvolna vyrovnávala terén. Šetření zde nepřineslo žádné významnější nálezy a zjištění.

• **sonda KAŠPAR** (na plánu – obr. 1/č. 12)

I poslední tohoto roku provedená drobná terénní akce byla spojena s výkopem přípojky inženýrských sítí k zahradní chatě, stojící v jižní části velkomoravského opevněného předhradí.

Terén zde byl terasováním značně upraven. Rýha protínala pouze vrstvu nahrnuté hlíny a rovněž neposkytla žádné hodnotnější nálezy.¹⁰

Rok 2009

Tento rok byl pro archeologické bádání našeho týmu na Hradišti jedním z pracovně nejnáročnějších. Šlo opět o školní výzkum, který již našel pevné místo ve studijním programu nejen našich studentů, ale i studentů jiných fakult a vysokých škol. Tak jako v minulých letech se výzkumná činnost řídila základními pravidly zakotvenými v Dekretu MK ČR, opravňujícími katedru historie PdF MU samostatně provádět archeologické výzkumy. Dále jsme se opírali o doporučení odborných archeologických komisí a také o bohaté praktické zkušenosti, získané na tomto složitém multikulturním nalezišti v průběhu uplynulých 23 výzkumných sezon. Terénní práce jsme zahájili dvěma drobnějšími záchrannými akcemi již v měsíci dubnu a květnu. Hlavní prázdninové sezóně potom dominovalo pokračování výzkumu centrální nekropole, k němuž jsme byli opět přímo vyzváni majitelem pozemku a stavebníkem. I po ukončení hlavní sezóny jsme v měsíci září a říjnu provedli ještě několik dalších menších šetření. Vyčkali jsme nejvhodnějších podmínek vlhkosti půdy a tím ideální čitelnosti jednotlivých zásahů do terénu. Uskutečnili jsme tak především podrobné došetření a místy i jemné dobrání zásypu hrobových jam na pohřebišti. Soustředili jsme se hlavně na pečlivou prohlídku stěn hrobů a pátrání po všech možných úpravách. Celkem bylo realizováno pět výzkumů na ploše hradiště i jeho předpolí, za účasti 110 spolupracovníků z řad studentů, kteří pracovali zdarma, jen za udělené kredity. Důležitá byla také spolupráce s řadou odborníků z několika univerzitních ústavů a vědeckých institucí. Lze jmenovat: Ústav experimentální biologie PřF MU (obr. 15) (garant doc. RNDr. E. Drozdová, PhD.), Ústav chemie PřF MU (garant prof. RNDr. J. Příhoda, CSc.), Katedru biologie PdF MU, Katedru geografie PdF MU, ÚAM FF MU (geofyzikální měření – Mgr. P. Milo), dále katedru archeologie FF UHK (garanti doc. PhDr. R. Tichý, PhD a doc. PhDr. J. Kovárník, CSc.), Technické muzeum Brno (Mgr. M. Hložek, PhD.), Mendelovu zemědělskou univerzitu Brno, Fakultu strojního inženýrství VUT Brno (prof. Ing. L. Ptáček, DrSc, prof. Ing. K. Stránský, DrSc., Ing. P. Doležel, PhD., Ing. M. Baláš), JMM ve Znojmě, AÚ AV ČR Praha (PhDr. H. Březinová, PhD. ad./ (obr. 15).

• **sonda ŠOBA III. – centrální pohřebiště** (na plánu – obr. 1/č. 9)

Na objevené nekropoli probíhal výzkum ve dvou etapách. V první z nich jsme se o víkendech v jarních měsících soustředili na okraj terasy u jižní stěny novostavby rodinného domu. Zde majitel zahájil přípravu stavby ohradní kamenné zidky. Nejprve jsme provedli zjišťovací sondážní řezy, vedené v pravidelných odstupech přibližně 100 cm severo-jihním směrem a kolmo terasou ke zdi domu. Tak se podařilo zachytit 17 hrobových celků, které byly následně plošně odkryty, prošetřeny a zdokumentovány. Řidší uložení kostrových hrobů však již dokládalo blízkost se východní okraj této velké nekropole. Druhá etapa a vlastně hlavní výzkum proběhl potom opět o letních prázdninách, kdy jsme pokračovali ve skrývce v pásu terasy západním směrem. Přímou jsme navázali na okraj předchozího výzkumu. Při postupném snímání půdy jsme v hloubce 30-35cm zachytili mělké dětské hroby, jejichž dno hrobové jámy nezasahovalo do sprašového podloží. Opět jsme také zjistili, že téměř celá severní polovina každé terasy je poškozena orbou a zde situované mělké hroby nesou stopy porušení. Navíc jsme pozorovali, že sz. směrem k vrcholu nízkého návrší se mění charakter podloží a ubývá spraše, která ztrácí svoji jemnost a množí se v ní vápenité a železité hrudky. Po následném seškrábnutí a začištění motyčkami se na skryté plo-

¹⁰ Tamtéž, s. 455.

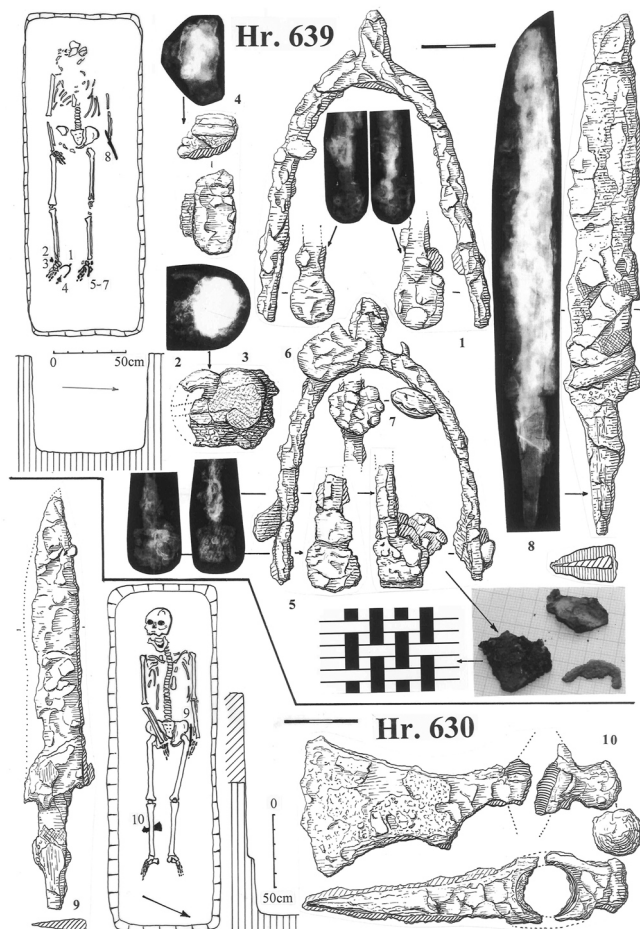
Obr. 15. Sonda Šoba III. – velkomoravské pohřebiště 2009. Antropoložka Mgr. D. Fialová, Ph.D. odebírá vzorky pro analýzy starobylé DNA. Foto: B. Klíma

Obr. 16. Sonda Šoba III. – velkomoravské pohřebiště 2009. Pohled na celou zkoumanou plochu. Foto: B. Klíma

še 275 m² svým tmavším zbarvením zřetelně vyrýsovaly zásypy 96 kostrových hrobů a jednoho v půdorysu kruhovitěho objektu. Ten byl velmi podobný tomu z předchozí sezóny (viz výše), měl také ve svém sousedství prostor bez hrobů a s prvními informacemi výzkumu DNA mohl potvrdit představu své funkce, jako středu pietního místa pro příslušníky konkrétní rodové obcíny. Na skryté ploše byl jinak jednomu pohřbu vymezen prostor 3,36 m², což přesto představuje velmi vysokou hustotu. Uložení hrobů se v některých místech již přibližovalo řadovému uspořádání (obr. 16).

Také výbava hrobů byla hodně bohatá a vyskytovala se u celkem 70 pohřbů (73 %). K nejčastějším nálezům patřily opět nože, korálky náhrdelníků, bronzové, stříbrné i zlacené náušnice, prstýnky, přesleny a nádoby. Objevíli jsme rovněž dva bojovnícké hroby s ostruhami, garniturami opasků a sekerami (obr. 17) a opět i jednu kostru uloženou ve skrčené poloze na levém boku. Z jednoho dětského hrobu pocházela nádoba, která uvnitř skrývala velké překvapení. Tím bylo dosud jediné celé slepičí vejce, objevené na raně středověkých lokalitách u nás. Vejce, která vyjadřovala symboliku vzniku nového života, byla ukládána do hrobů děti, a někdy i dospělých, ale tlakem zeminy byla všechna zcela rozdrčena. Naše vejce, o němž se psalo i v zahraničním tisku /Rakousko, Itálie/ představovalo tedy jedinečný, celý a neporušený artefakt (obr. 18).

Obr. 17. Sonda Šoba III. – velkomoravské pohřebiště 2009. Kresebná tabulka inventáře bojovníckých hrobů č. 630 a 639. Kresba: B. Klíma

Obr. 18. Sonda Šoba III. – pohřebiště 2009. Celé velkomoravské vejce se zachovalo uvnitř malé nádoby. Foto: Mgr. E. Smejkalová

• **sonda ZEZULA** (na plánu – obr. 1/č. 13).

Malý plošný výzkum vedle rodinného domu a v místech plánované výstavby garáže se uskutečnil na východním okraji hradištské ostrožny o dvou víkendech v dubnu a květnu. Dosahoval plochy pouhých 3×7 m. Skrývka proběhla klasickou cestou, ručním oddrnováním a následně prošpachtlováním poměrně mělkého hlinitého pokryvu skalního podloží. V severní polovině plochy se svými tmavšími zásypy zřetelně rýsovalo několik malých objektů a také žlábký po rigolování vinice. Jižní polovinu, kterou porušovala recentní rýha pro hromosvod, pokrýval zásyp části slovanské (velkomoravské) polozemnice. Výzkum na omezené, malé ploše však nemohl přinést závažnější zjištění. Jen doplnil mozaiku poznání tohoto prostoru Hradiště, skládanou po letech vlastně jen z podobných drobných šetření. Z nálezů lze jmenovat nepočtenou kolekci střepů velkomoravské keramiky s menší příměsí staršího i mladšího (středověkého) materiálu, dále zvířecí kosti (prase, pes) a několik drobných předmětů (přeslen, šídlo).

• **sonda STATEK** (na plánu – obr. 1/č. 14)

Výzkum se uskutečnil o květnových svátcích a víkendech. Byl vynucen již neudržitelnou hygienickou situací. Budovy naší expedice byly totiž zatím provizorně napojeny pouze na odpadní jámku. Stalo se tedy nutností napojit odpad na centrální kanalizaci, vedoucí pod hlavní Křížovnickou ulicí. Rýhu o šíři 60 cm jsme vyhloubili až do skalního podloží v hloubce 60–80 cm. Pod poměrně mocným souvrstvím navážek zde byl původní terén značně porušen základovými pasy zdí stáje a rovněž širokým výkopem pro znojenské centrální vodovodní potrubí. V útržcích poměrně slabé kulturní vrstvy se podařilo zachytit pouze drobné střepy velkomoravské keramiky.

• **sonda STATEK – stáj /muzeum/** (na plánu – obr. 1/č. 15)

V souvislosti se stavebními aktivitami Nadačního fondu sv. Hypolita a s dlouhodobým záměrem vybudovat ve vyhořelé a postupně znovu opravované stáji hospodářského traktu proboštství na Hradišti archeologickou expozici jsme přistoupili k provedení širšího sondážního řezu pod podlahou tohoto objektu. Místo se nalézá na přímém rozhraní vnitřního velkomoravského hradu a jeho opevněného předhradí. Kryje se s linií pravěké, velkomoravské i renesanční fortifikace (hradby a příkopu). Provedený řez 3×10 m, vedený 40–60 cm hluboko až na skalní podloží,

upřesnil informace o konstrukci pravěkého valu i jeho následném využití a úpravě v 9.–10. století. Tehdy byl k vnitřní části pravěkého valu připojen násep s dřevěným zpevněním, z něhož se však pod podlahou stáje dochovala pouze jedna vrstva roštu (kulatiny) o $\varnothing$ 6–9 cm. Čelo fortifikace, zpevněné velkými kameny, se nacházelo v těsné blízkosti východního okraje příkopu, vysekaného ve skále. Ten měl dle dřívějších zjištění hloubku kolem tří metrů a šířku asi 5–6 m. Funkční musel být ještě v 18. století, ale následně se ztrátou svého významu byl postupně zcela zavezen. Pod podlahou stáje byl v polovině 19. století terén srovnán a hlinitý i kamenitý materiál z pravěké i velkomoravské hradby rozvezen a nahrnut do zmiňovaného příkopu. Ze západní části dochovaného zbytku fortifikace jsme vyzvedli především keramický materiál pravěkého stáří a z východní části hradby zase keramiku i několik kostěných a železných předmětů velkomoravského původu. Rovněž charakter hlíny byl v západní a východní části fortifikace odlišný. Pravěká část se vyznačovala hnědozemí, spraší, drobným i hrubším kamenným štetem a kameny. Slovanskou polovinu fortifikace, tedy zbytek týlové části hradby, tvořila jemná až prашná šedočerná hlína s kameny a uhlíky okolo jedné dochované vrstvy dřevěného roštu.

• **sonda HERICH** (na plánu – obr. 1/č. 16)

Poměrně rozsáhlý výzkum (13×25 m) v areálu opevněného předhradí měl charakter záchranné akce po zbourání starého stavení s drobnými hospodářskými objekty a před výstavbou nového rodinného domu. Terénní situace zde byla velmi nepříznivá. Skrývka mělkého hlinitého a silně porušeného pokryvu skalního podloží byla provedena ručně. Severní polovinu plochy kryla promíchaná hlinitá vrstva o mocnosti 5 cm a v depresích až 40 cm. Novověký materiál se běžně objevoval až na skalním podloží. Přesto jsme dokázali na ploše zachytit a rozpoznat velkomoravský dům se zbytky kamenné pece v sz. rohu, s podlahou 20–30 cm zahloubenou do skály. Dále jsme obnažili pozůstatky základového zdiva obytného novověkého stavení, posta-

Obr. 19. Účastníci jednání velké mezinárodní odborné komise sledují v kulturním domě výklad vedoucího výzkumu. Foto: Mgr. L. Kratochvíl

veného před r. 1850. K němu patřil i do skály zasekaný malý sklípek. Nejvýraznější stopy však náležely stavebním zbytkům posledního (asanovaného) stavení, vybudovaného po r. 1850.

***

S dosaženými výsledky všech v r. 2009 provedených výzkumů se seznámila velká odborná komise s účastí i zahraničních kolegů z Rakouska a Slovenska (obr. 19). Její členové v zápisu konstatovali, že bádání probíhá na vysoké profesionální úrovni a splnilo svůj cíl i očekávání. Současně vyzdvihli i finanční nenáročnost výzkumů, které jsou optimálně propojeny s výukovým procesem na vysoké škole. Za bezproblémové zabezpečení výzkumu vyslovili dík zástupcům NF sv. Hypolita, za podporu výzkumu poděkování vedení PdF MU, sponzorům (Krajskému úřadu Jihomoravského kraje, Městskému úřadu ve Znojmě) a všem spolupracovníkům za velmi dobře odvedenou práci v terénu i při prvotním zpracování a ošetření nálezů v nově vybudované laboratoři. V závěru zápisu jednohlasně přijali doporučení:

- „pokračovat ve všech záchranných výzkumech a předstihových akcích, a tak dále dobře zabezpečovat archeologickou ochranu i dohled nad kulturním dědictvím na lokalitě a v jejím zázemí“ a
- pokračovat ve výzkumu pohřebiště především v místech ohrožených stavební činností a také dále západním směrem s cílem zjistit jeho rozsah.

Rok 2010

Před zahájením pravidelné výzkumné sezóny tohoto roku byly na Hradišti hlášeny pouze dva drobnější terénní zásahy, které vyžadovaly prošetření. Oba byly situovány k sv. okraji nedávno objevené centrální nekropole, na parcelu p. Karpíška a proběhly již v jarních měsících. Následně potom o prázdninách se přistoupilo k pokračování výzkumu velkomoravského pohřebiště.

• sonda KARPÍŠEK I, II. (na plánu – obr. 1/č. 17)

První akci vyvolala výstavba garáže a sklepa stavebníka Karpíška u jeho domu, který přímo sousedí s parcelou na níž jsme zahájili v r. 2007 výzkum pohřebiště. Od nejbližších, tehdy prošetřených hrobů¹¹ bylo staveniště vzdáleno necelých 15 m. Závěr terasy se zde poměrně ostře sklání k východu, kde vytváří okraj úvozové cesty. Břeh terasy tvoří poměrně mocná návěš spráše, kterou v šíři 4 m a délce 12 m odebíral bagr. V jižní polovině skrývané plochy lžice bagru narazila na kamenné seskupení, jakoby část zídky, která tvořila okraj nevýrazného objektu, zasahujícího pod jižní profil. V tmavším zásypu se objevovaly uhlíky spáleného dřeva. Vyzvedli jsme rovněž nepočetný střepový materiál převážně mladohradištního stáří. Na kostrový hrob blízkého velkomoravského pohřebiště jsme však nenarazili. Druhé šetření jsme provedli v základové rýze drobné stavby za domem, u severního okraje zahrady. Zde se podařilo zachytit vrstvu většího uskupení kamenů, jehož význam jsme vzhledem k velmi omezené ploše výzkumu nedokázali rozpoznat. V těchto místech by bylo v budoucnu třeba uskutečnit menší plošnou skrývku, která by dovolila zjištěnou nálezovou situaci dobře interpretovat.

• sonda ŠOBA IV. – centrální pohřebiště (na plánu – obr. 1/č. 9)

Další dva výzkumy se společně vázaly na centrální pohřebiště. Byly jen provedeny ve dvou časových etapách. První, menší z nich, jsme provedli při rozšiřování příjezdové cesty k domu a garáži manželů Šobových. Místo přímo navazovalo na plochu prošetřenou v závěru r. 2007,

---

¹¹ KLÍMA, B.: *Znojmo*. In: Přehled výzkumů AÚ AV ČR, 49, s. 461–463. Brno 2008.

před vlastním zahájením stavby rodinného domu. Přes značné porušení terénu se nám podařilo těsně nad skalním podložím zachytit, prozkoumat a vyzvednout dva velkomoravské kostrové hroby, které byly patrně posledními na samém sv. okraji nekropole.

Po provedení záchranné akce jsme od stavebníka a majitele parcely obdrželi písemnou žádost s výzvou pokračovat ve výzkumu na jeho parcele, kterou hodlal následně definitivně upravit. Terénní práce jsme zahájili o prázdninách. Tentokrát byly dosti náročné, komplikované několikerým zaplavením plochy a hrobů po přívalových deštích. Očištěné i rozpracované hroby vždy překryla až 15 cm mocná vrstva bahna. Přes problémy se stále opakovaným začišťováním a odstraňováním naplavených nánosů se pozornou a pečlivou prací studentů podařilo eliminovat škody a výzkum úspěšně dokončit. Situace se na zkoumané části pohřebiště od minulých let ale změnila. Návěť spráše západním směrem slábla, až zcela vymizela. Řada hrobů byla již zasekána do zvětralé skály. Výzkum totiž pokryl prostor oblého návrší kolem skalního hřbitku, který byl v severním zářezu terasy dokonce po staletí odorován. Radlice pluhu tu v pásu až tří metrů obracela jen 22 cm mocnou vrstvu hlíny a současně odkrajovala povrchovou část podložní skály, na které zanechala výrazné rýhy. Bylo tak zcela evidentní, že v těchto místech budou mělčí hrobové celky zcela zničeny. Navíc se vlastní úložné podmínky jak pro kosterní pozůstatky tak také pro veškerý hrobový inventář staly velmi špatnými. I v mělkých jámách a depresích podložní skály se ve stále vlhkém prostředí kosti rozpadaly a stejně např. železné předměty bylo možno vyzvednout pouze v korozí zcela poničených zlomcích. Pozornost na sebe vázal sz. roh skryté plochy, který byl vymezen několika většími kúlovými jamkami. Na sv. straně vytvářely pravoúhlé nároží. Lze uvažovat o části většího objektu opřené o kúlovou kostru, nebo také o sz. okraj ohraničeného pohřebiště se vstupem. Tuto představu by mohla podporovat nálezková situace dále jv.

Obr. 20. Sonda Šoba IV. – velkomoravské pohřebiště 2010. Mgr. L. Kratochvíl kompletuje dokumentaci z plochy výzkumu, v jehož středu je patrná velká bělavá kra vápenné malty. Foto: B. Klíma

směrem. V tomto prostoru se nacházelo jen minimum hrobů a dvě plochy naprosto prázdné. Jednu z nich kryla světlá a poměrně pevná krusta, rozprostřená do pravidelnějšího čtvercovitého tvaru. Její původ a charakter pomohl určit geolog JMM ve Znojmě RNDr. J. Šmerda, který si odebral vzorky a v muzeu je podrobil analýzám¹². Dospěl k závěru, že krusta o dvou samostatných vrstvách je zbytkem kvalitní vápenné malty a vznikla jako pozůstatek po míchání malty na vymezené ploše terénu (obr. 20).

K určení jejího stáří opět posloužila náleзовá situace, neboť doložila přímou vazbu kry na dva velkomoravské hroby, které okraj kry porušily a do jejich zásypu se dostaly kousky malty. Tato velmi zajímavá terénní situace by vyžadovala dalšího podrobného šetření na okolním prostoru, který zatím zůstal mimo dosah našeho výzkumu. Mohli bychom však alespoň naznačit možnosti interpretace. Náleзовá situace spolu s výsledky analýz hovoří o kvalitní vápenné maltě starobylého, snad velkomoravského původu. To by znamenalo, že v dosahu místa, kde se malta míchala bychom měli hledat zděný objekt z kamene a pokud domýšlíme dále, tak tímto objektem by na pohřebišti mohl být jedině malý kostelík či kaple.

Konečně je třeba také zmínit ještě jednu zajímavou odlišnost této zkoumané plochy od předchozích. Ve dříve prozkoumaných hrobových jámách, zahloubených pouze do čisté sprašové návěje, jsme se téměř nesetkali s kameny. Nyní se nám začaly množit pohřby obložené v úrovni nebožtíka většími kusy hornin. Materiál je místní, ale kameny byly volné a nepocházely přímo z místa do podložní skály zahlubovaných hrobů. K pohřbenému byly uloženy zvlášť. Musely být tedy získány z blízkého okolí.

Z dosud provedené analýzy nálezů vyplývá, že k hrobům, které byly dříve odborníky klasifikovány spíše jako mladé a datovány do mladšího a pozdního velkomoravského období přibýly nyní pohřby s nálezy, které lze jednoznačně spojovat i se starším velkomoravským horizontem první poloviny 9. století. V rámci základní statistiky lze uvést, že v r. 2010 jsme na prošetřované ploše o velikosti 585 m² zachytili, prozkoumali a všestranně zdokumentovali celkem 107 kostrových hrobů. Z nich opět část bude podrobena analýzám DNA na Ústavu experimentální biologie PřF MU. Dosud prozkoumaná plocha stále jen malé části pohřebiště dosáhla celkově s výzkumem r. 2010 rozlohy 1620 m², s 341 hroby a 355 pohřbenými jedinci. Z nich bylo 60 % dětí do věku 13 let. Průměrný věk dospělých žen činil 32 let a dospělých mužů 42 let. Věkově nejstarší ženě 75 leté náležela bohatá hrobová výbava. Zajímavý je také hojný počet hrobů s inventářem, doprovázejícím 70 % pohřbů (obr. 21 a 22).

Stejně jako v minulých letech byl výzkum prováděn v širší spolupráci s domácími i zahraničními specialisty a ukončen jednáním velké komise odborníků, která posoudila dosažené výsledky bádání. Účastníci jednání se v zápisu velmi kladně o výzkumu vyjádřili a jednoznačně doporučili jeho další pokračování.

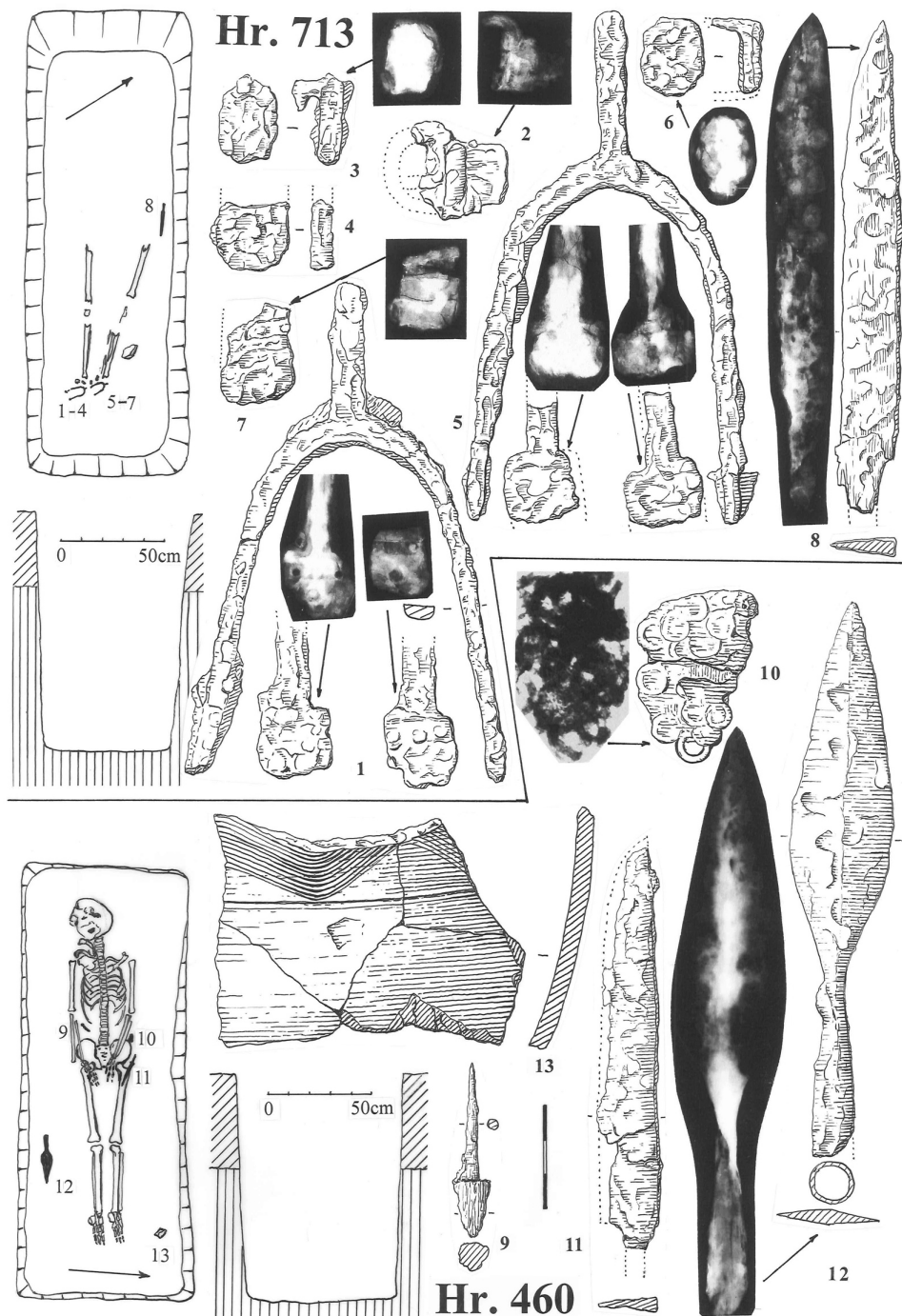
Rok 2011

• sonda ŠOBA V. – centrální pohřebiště (na plánu – obr. 1/č. 9)

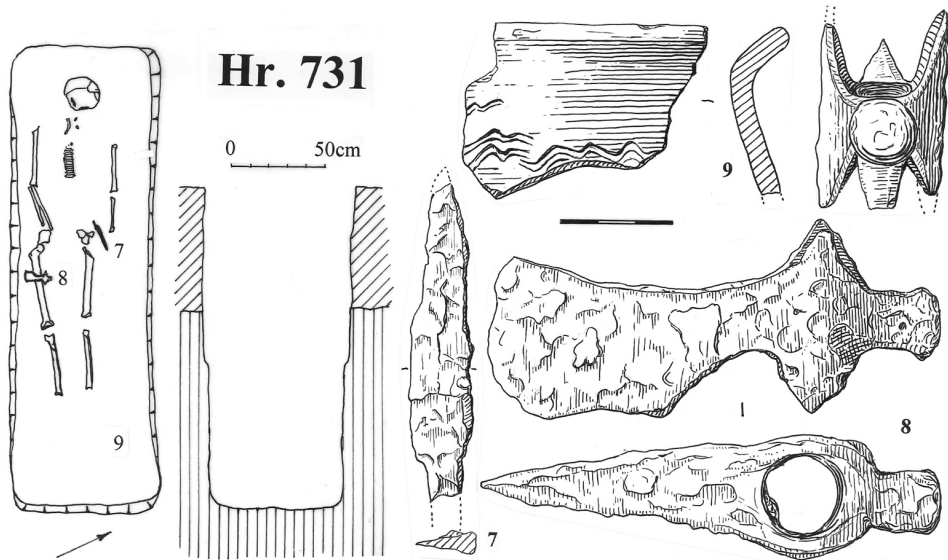
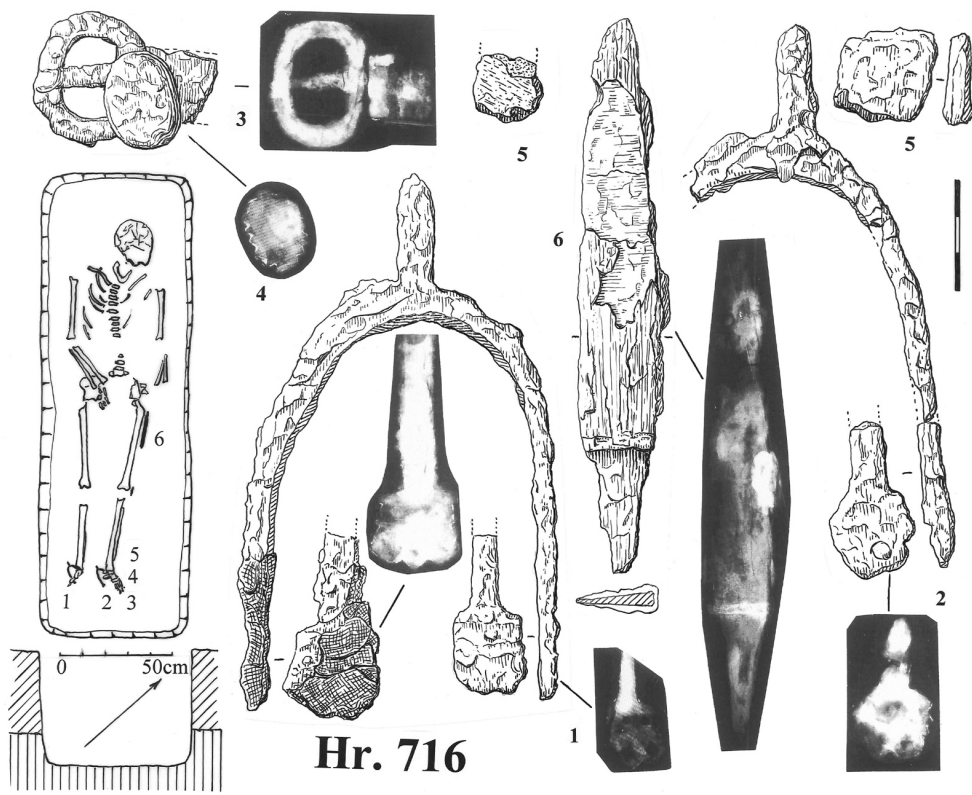
Sezóna tohoto roku byla pracovně náročná, ale z hlediska nových objevů a získaných nálezů i poznatků poměrně chudá. Pokračující výzkum, který plynule navázal nejen na západní okraj předchozí skryvky r. 2010, ale obnažil i stejně velký prostor sousední, jižní terasy, byl značně velký. Dosahoval rozměrů 26×25 m (čtv. 7/2-7/-3 – čtv. 2/2-2/-3). Zjistili jsme na něm dosti podstatné změny oproti dříve prozkoumaným úsekům. A to především v půdních a geologických

---

¹² Děkuji panu doktorovi za ochotnou pomoc a spolupráci.

Obr. 21. Sonda Šoba IV. – velkomoravské pohřebiště 2010. Kresbná tabulka s vyobrazením inventáře bojovníckých hrobů č. 460 a 713. Kresba: B. Klíma

Obr. 22. Sonda Šoba IV. – velkomoravské pohřebiště 2010. Kresbná tabulka s vyobrazením inventáře bojovníckých hrobů č. 716 a 731. Kresba: B. Klíma

podmínkách. Již v r. 2010 jsme směrem k západu a sz. pozorovali postupný úbytek vrstvy spraše, uložené na skalním podloží. Návěť se vytrácela, terén se zvolna zvedal a nastupoval nevýrazný, táhlý hřbet, tvořený žilami aplitu, který křížil terasu a směřoval severojižním směrem. Jeho vrcholovou část již pokrývala jen poměrně slabá vrstva hlíny. Skrývku strojem jsme proto provedli pouze do hloubky 25 cm, kam při orbě mohla dosáhnout radlice pluhu. V severním pásu obou teras, širokém 3–4 m od jejich zářezů do svahu, se již v této hloubce v hlinité půdě nadloží častěji objevovala výraznější příměs zvětralé skalní drtě. Na řadě míst také zvolna prosvítalo skalní podloží. Následně jsme proto již přistoupili k seškrábnutí celé plochy motyčkami a dokonce i košťátky jsme začistili obnaženou podložní skálu. Byla mírně zvlněná a v severních částech obou teras ji porušovaly dobře patrné a až 8 cm hluboké rýhy. Představovaly stopy po orbě. V takovém prostředí nebylo možno očekávat větší výskyt hrobů a rozhodně ne neporušených. Tento předpoklad se plně potvrdil. Postupně jsme přistupovali k prošetřování celkem 70 tmavých zahloubení, z nichž většinu tvořily menší, v půdorysu hlavně nepravidelně oválné útvary mísovitého průřezu, s osou v délce od 60–150 cm, orientovanou s odchylkami většinou v.-z. směrem. Dosahovaly hloubky 10–25 cm a v jejich zásyvu se neobjevovaly žádné nálezy. Jen zcela ojediněle jsme narazili na drobný střípek keramiky. Tato zahloubení mohla být depresiemi v podložním skalním terénu. Jejich orientace však nebyla souhlasná se skladbou podloží a křížila strukturu skály, jejíž žíly probíhaly přibližně s.-j. směrem. Kromě těchto oválných zahloubení se však na skryté ploše vyskytovala také řada pravidelnějších, obdélníkovitých zásepů, které navozovaly představu přítomnosti hrobových jam. Nebyly však hluboké a nad jejich dnem jsme nezachytili žádné zbytky kostí ani hrobový inventář. Všechna tato popsaná zahloubení jsme označili Hx 1 – Hx 70 a zdokumentovali. Vedle nich jsme ale také zachytili několik špatně dochovaných hrobů pokračujícího pohřebiště. Dna jejich hrobových jam byla zasekána nehluboko do skalního podloží a tak se do nich přirozeně stahovala povrchová vlhkost. Ta způsobila částečný rozpad kostí a vedla také k velkému poničení hrobového inventáře. Šest z nich se soustřeďovalo k východnímu okraji výzkumu, tedy do blízkosti plochy prošetřené v r. 2010. V jejich poměrně mělkých zásepech jsme již zjišťovali pouhé zbytky spraše. Ve střední části výzkumu jsme pak prošetřili jen tři kostrové hroby, z nichž dva náležely velkomoravskému období a jeden pocházel ze střední doby bronzové. Nebožtík v něm ležel ve skrčené poloze na boku, byl obložen i překryt kameny a doprovázely jej milodary v podobě nádob i několika bronzových předmětů. Nad mělce do skály zahloubený hrob byla navršena mohyla, jejíž násep však po staletích zemědělské činnosti zcela zmizel. V západní třetině skryté plochy se potom objevily již jen dva další velkomoravské pohřby. Dosud nezodpovězenou otázkou zůstává, zda západním okrajem našeho výzkumu na této straně rovněž nekončí prostor centrálního velkomoravského pohřebiště. Mohli bychom se domnívat, že po překonání skalního hřbitku s mělkým hlinitým pokryvem a prostorem bez spraše by pohřebiště mohlo pokračovat. A to již proto, že o několik desítek metrů dále západním směrem opět nastupuje sprašová návěť a dosahuje dokonce značné mocnosti. Situaci bude proto třeba v terénu také ještě ověřit.

Z pohledu archeologa sezóna roku 2011, v níž jsme neprováděli žádný další záchranný výzkum, nebyla na objevy a nálezy příliš bohatá. Přinesla ale zajímavé a důležité informace o geologickém a pedologickém charakteru lokality a jejím využití pro potřeby velkomoravského pohřebiště. Nabídla několik otázek, na které budou muset odpovědět výzkumy příštích let, připravené ve spolupráci s širším týmem odborníků. Stojí zde za zmínku, že prostor výzkumu s obnaženým a začistěným skalním podložím si s velkým zájmem prohlédli účastníci mezinárodního geologického symposia. Zaujala je především skladba a struktura zdejšího granodioritu.

Rok 2012

• sonda ŠOBA VI. – centrální pohřebiště (na plánu – obr. 1/č. 9)

Stejně jako v předchozím roce nebyla na Hradišti hlášena žádná větší stavební akce, která by vyvolala potřebu záchranného předstihového výzkumu. Plně jsme se proto soustředili na pokračování terénních badatelských prací na centrálním pohřebišti. K nim jsme byli přímo vyzváni majitelem parcely, který nás vybídnul k otevření co největší plochy, aby následně přistoupil k definitivní úpravě terénu. Výzkum také plně doporučili účastníci všech odborným archeologických komisí. Proto jsme opět přímo navázali na již v předešlém roce zkoumanou plochu a tentokrát opačným směrem od západu k východu jsme nechali strojem skrýt orbou obracenou vrstvu ornice. A to na větší ploše nižší terasy, o rozměru 32×13 m, která se také na severu přímo dotýkala okraje výzkumu r. 2010 a 2009. Jižní hranici tvořil drátěný plot velké zahrady, rozprostírající se opět na další, nižší terase. Prošetřovaný prostor byl značně rozlehlý, dosáhl 416 m² a proto jsme začali zkoumat jen jeho západní polovinu. Po začistění celé plochy motyčkami se oproti světlému podloží zřetelně vyrýsovaly tmavé zásypy zde uložených hrobů. Při západním okraji byly hroby řidší, ale východním směrem jejich počet výrazně narůstal. Opět jsme také zachytili stejnou situaci jako v minulých letech. Ze severního, přibližně 2–3 m širokého okrajového pásu pole, který se zařezával do skloněného terénu, byla po staletí prováděnou orbou a terasováním odhrnována ornice. Postupně se tak přemísťovala k jižnímu okraji plochy, kde navyšovala terénní schod. Právě v zářezu terasy jsme již v hloubce 25 cm zachytili bázi ornice a prosvítající spraš. Při sz. okraji skrývky ale spraš vynívala (což jsme pozorovali již v r. 2010) a místy se objevovala drť ze svrchní vrstvy skalního podloží. Ve světlejší půdě pod tmavou ornici zde vystupovaly jasně patrné stopy po orbě. V této vrstvě jsme zachytili rozptýlené kosti z několika mělkých, porušených dětských hrobů i tmavší zásypy hlubších hrobových jam. Naopak v pásu zvýšeného stupně na protilehlé jižní straně terasy byla ornice výrazně mocnější a dosahovala až 75 cm. Práci nám zde ztížila geologická situace. Na bázi ornice se objevila téměř souvislá kra rezavé, těžké, jílovité hlíny, dosahující místy mocnosti až 30 cm. Po vyschnutí na slunci vytvořila velmi tvrdou krustu. Nutnost jejího opatrného odebrání způsobila výrazné zdržení naplánovaných prací. A to zvláště proto, že právě do této vrstvy byla uložena řada mělkých dětských hrobů. Vrstva však byla posouvána i terasováním a často překrývala alespoň část zásypu hrobových jam. Její vznik patrně souvisí s mělkou podzemní cirkulací vody, jež se v tomto prostoru Hradiště lokálně vyskytuje. Vytvořily ji oxidy a hydroxidy železa, které se uvolňovaly při zvětvávání žuly. V roztocích dobře migrují a v příhodných podmínkách se z nich vylučují. Železité sloučeniny tak zpevnily volné substráty a vytvořily tvrdé železité krusty, používané také jako železná ruda.¹³

Po pečlivém začistění skryté plochy se podařilo rozpoznat na 60 hrobových jam, které jsme ihned zaměřovali a zakreslovali do celkového plánu. Několik dalších hrobových celků však bylo v terénu málo zřetelných a situace tak vyžadovala odebrání další vrstvy zeminy, především tvrdé, hnědočervené krusty nad spraší. Na skryté ploše jsme si proto zvolili dílčí a dosažitelný cíl, který se vázal na dokonalé, všestranné prošetření přibližně poloviny skryté plochy a hrobových celků, jejich zdokumentování a konzervaci bohatého inventáře. K němu náležely i některé vzácné a u nás ojedinělé typy šperků – náušnic (obr. 23)

¹³ Děkuji za posouzení a interpretaci geologické situace panu RNDr. J. Šmerdovi z JMM ve Znojmě.

Obr. 23. Sonda Šoba VI. – velkomoravské pohřebiště 2012. Ukázky vzácných typů náušnic z některých hrobů /náušnice s drátěnými závěsky, s pseudořetízky, lunicové s hrozničky ad./ Foto: B. Klíma

Dokončení všech terénních prací jsme potom naplánovali na prázdninové období následujícího roku. V rámci orientačních statistických údajů lze uvést, že jsme v roce 2012 prozkoumali 54 velkomoravských kostrových hrobů s 55 pohřbenými jedinci. Jeden z těchto hrobů (Hr. 829) patřil opět pravěkému období, konkrétně středodunajské mohylové kultuře střední doby bronzové. Pohřbený v něm ležel ve skrčené poloze na pravém boku. Jeho kostra byla obložena nepravidelnou řadou středně velkých kamenů, tvořících v půdorysu přibližně obdélníkovitý rámec mělkého zahloubení. Z inventáře zaujala pozornost řada drobných bronzových předmětů a kolekce několika typických keramických nádob. Mohylový násyp se také nezachoval, byl zcela rozorán. Kostru v oblasti lebky navíc porušoval zásah, způsobený hlubší jámou velkomoravského hrobu č. 894. Mohli bychom předpokládat, že velkomoravský hrob dítěte byl snad zahlouben do okrajové části tehdy ještě patrného násypu mohyly. V každém případě však můžeme konstatovat, že již druhý pravěký hrob stejné kultury, vzdálený od prvního přibližně 23 m jv. směrem, dovoluje ve zkoumaném prostoru přijmout domněnku o přítomnosti také menšího mohylníku ze střední doby bronzové. Tuto představu by mohly podporovat rovněž nálezy keramických střepů a několika bronzových předmětů, které rozhodně náležely k orbou porušeným, rozvlečeným hrobům. Podařilo se je zachytit ve vrstvě mezi velkomoravskými hroby i v zásypech jejich jam.

Rok 2013

• **sonda ŠOBA VII. – centrální pohřebiště** (na plánu – obr. 1/č. 9)

Sezóna tohoto roku se orientovala především na dokončení výzkumu velké plochy části jižní terasy, kterou jsme si v předchozím roce připravili k výzkumu a zbavili ornice. Situace zde byla stejná, jen s pokračováním terénních prací dále západním směrem narůstala mocnost sprašové návěje a současně také hustota velkomoravských kostrových hrobů. Opět nám komplikovala práci rezavá tvrdá kra zeminy, která byla ve své svrchní vrstvě narušována orbou a jejím prostřednictvím se posouvala k jižnímu okraji terasy. Častěji tak z velké míry druhotně překryla hrobové jámy, z jejichž barevně odlišného hlinitého zásypu byl v začištěné ploše mnohdy patrný jen úzký pruh, který nenavozoval představu přítomnosti hrobu. V takových místech bylo třeba opatrně odebrat svrchní část kry, Teprve pak se zcela a v plné velikosti odkryl hrobový zásyp. Při závěrečném hodnocení sezóny jsme mohli konstatovat, že se v tomto roce podařilo prozkoumat a pečlivě zdokumentovat 58 velkomoravských hrobů s 59 pohřbenými. Hrob č. 880 obsahoval kostru ženy a muže, kteří zemřeli současně. Stejně jako v minulých letech se na pohřebišti opět vyskytovalo vysoké procento dětských hrobů, především v kategorii Infans I. Přesný a komplexní antropologický rozbor s určením pohlaví, věku a s výsledky analýz i sledováním nejrozdělnějších detailů na kostrovém materiálu (např. DNA, zubní sklovina, zranění, stopy po nemocích ad.) v současné době zpracovává tým doc. RNDr. Evy Drozdové, Ph.D. z Ústavu experimentální biologie PřF MU. I bez odborného posudku antropologů jsme však na některých kostrách dokázali rozpoznat přítomnost a stopy těžkých zdravotních problémů. Namátkou lze uvést např. hrob mladé ženy č. 803. Zemřelá trpěla vážnou nemocí, snad obrnou či ochrnutím, která způsobila, že i do hrobu byla uložena s pokřivenými až vykloubenými rukama, přimáčknutými na hrudi (obr. 24). Nápadné bylo především silné a nepřírozené ohnutí obou zápěstí.

U hrobu mladého muže č. 823 jsme zase hned po očištění kostry mohli určit jasnou příčinu smrti. V jeho pravé očníci byla zabodnutá železná šipka s tulejkou a křídélky. Svým hrotem pronikla hluboko do mozkovny. Z očnice vystupoval jen její zbytek. Mladíka proto jeho pozůstatí uložili do hrobu i s touto šipkou v oku (obr. 25).

K drobným zvláštnostem pohřebního ritu náležela přítomnost dvou hrobů se silně skrčenou kostrou, uloženou na levém boku (Hr. 799 a Hr. 891) (obr. 26). Ve dvou případech se také objevila opačná orientace uložení pohřbených, kdy zesnulí „hleděli k západu“ (Hr. 824 a Hr. 850) (obr. 27). Ze zajímavých a také dosti ojedinělých hrobových nálezů lze jmenovat litý, bronzový prolamovaný závěsek náhrdelníku. Našel se v hrobě malého děvčátka, na hrudní kosti (obr. 28a). Mohli bychom jej zařadit k typům lunicitového závěsku, kterých známe několik z velkomoravských pohřebišť, např. z Prušánek.¹⁴ Exemplář z Hradiště však není tak zdobný. Je hladký, jednodušší a postrádá zdobení perlou a rozeklané výběžky ramen (obr. 28b). Dále však k rozhodně výjimečným a v našem prostředí vzácným nálezům patří některé typy z velmi bohaté kolekce náušnic (obr. 8 a 23). Již dříve jsme upozorňovali na specifický charakter těchto šperků na našem pohřebišti. Dalším výzkumem se nám toto tvrzení stále více potvrzuje. S podobnými šperky se setkáváme u nás zatím jen na pohřebišti v Dolních Věstonicích „Na pískách“¹⁵, ale především pak u našich jižních sousedů v Rakousku. Lze dobře sledovat jisté analogie s nálezem např.

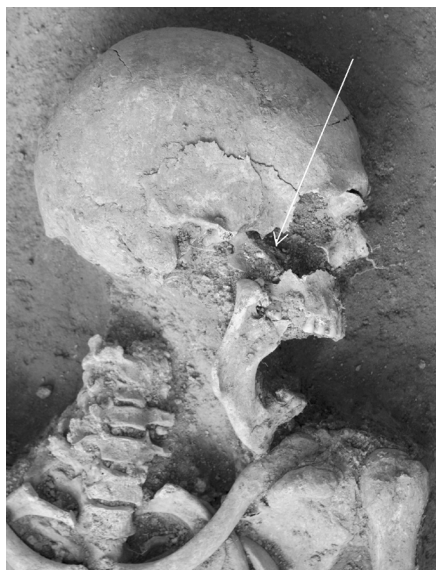
¹⁴ KLANICA, Z.: *Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I.*, s. 107–109. AÚ AV ČR Brno 2006.

¹⁵ UNGERMANN, Š.: *Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách*. Rkp. disertační práce. Uloženo: knihovna Ústavu archeologie a muzeologie FF MU (cit. 2016-08-24).

Dostupné z: http://is.muni.cz/th/18484/ff_d/text.pdf.

Obr. 24. Sonda Šoba VII. – velkomoravské pohřebiště 2013. Žena v hrobě č. 803 trpěla ochrnutím horních končetin. Foto: B. Klíma

Obr. 25. Sonda Šoba VII. – velkomoravské pohřebiště 2013. Smrtné zranění způsobila střela šípu, která zasáhla pravou očníci mladého muže-bojovníka. Foto: B. Klíma

Obr. 26. Sonda Šoba VII. – velkomoravské pohřebiště 2013. Atypická poloha nebožtíka. Byl pohřbený ve skrčené poloze na levém boku. Foto: Mgr. P. Čermáková

Obr. 27. Sonda Šoba VII. – velkomoravské pohřebiště 2013. Přípravu pro fotodokumentaci opačně orientovaného hrobu (v.-z.) provádí Mgr. P. Čermáková. Foto: B. Klíma

v Korutanech¹⁶ a na dalších rakouských lokalitách. Orientační přehled všech nálezů z výzkumu r. 2012 a 2013 představujeme na jiném místě.¹⁷ Zde lze jen doplnit informaci, že v 78 % hrobů jsme zaznamenali přidání a mnohdy bohatý hrobový inventář. Častěji se nejen v hrobech dětí vyskytovala slepičí vejce, někdy i celá slepice či kus vepřové krkovičky. Takové milodary nám na Hradišti sv. Hypolita dokládají přetrvávání pohanských přežitků v raně křesťanské společnosti. S totožnými jevy se však setkáváme i na ostatních velkomoravských pohřebištích.¹⁸

• **sonda HOLINSKÝ** (na plánu – obr. 1/č. 18)

Kromě hlavního výzkumu centrálního pohřebiště jsme na jaře provedli ještě záchranný výzkum v sídlištním prostředí vnitřního hradu, na parcele W. Holinského. Ten na zahradě za svým domem připravoval stavbu bazény a požádal o prošetření plochy 6×4 m, na níž již strojem nechal odebrat ornici. Postupným snižováním plochy jsme se v hloubce 60 cm dostali až na bázi tmavé

¹⁶ EICHERT, S.: *Die mittelalterlichen Grabfunde Kärntens*. Klagenfurt 2010.

¹⁷ KLÍMA, B.: *Znojmo*. In: Přehled výzkumů AÚ AV ČR za rok 2013, s. 271. Brno 2014.

¹⁸ např.: POULÍK, J.: *Staroslovanská Morava*, s. 138–148. Praha 1948; MĚŘÍNSKÝ, Z.: *Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bilovicích*. Studie AÚ ČSAV XII, s. 69–70. Praha 1985. (zde další literatura).

Obr. 28a, b. Sonda Šoba VII. – velkomoravské pohřebiště 2013. Bronzový závěšek ležel na hrudní kosti malého děvčátka v hrobě č. 841. Foto: B. Klíma

hlinité půdy, která nevykazovala patrné uvrstvení. V tomto horizontu začalo vystupovat světlejší, drolivé skalní podloží. Z plochy jsme vyzvedli především keramický materiál pravěkého stáří a v menším množství střepy velkomoravské keramiky i fragmenty středověkých a novověkých nádob. Po celkovém začištění se zde vyrýsoval okraj polozemnice, část rozpadlé pece, několik kúlových jamek a 50–60 cm široký a 25 cm hluboký žlábek, místy obložený kameny. Ten procházel skrytou plochou napříč, ve směru z.-v. Provedený výzkum byl prostorově omezený a dost dobře zatím nedovolil vyvodit jednoznačné závěry. K tomu by bylo třeba provést ještě další šetření na sousední ploše zahrady. K rozhodně zajímavým cílům by potom patřilo zjištění pokračujícího průběhu žlábků a tím také velikosti i charakteru jím ohraničeného prostoru.

Rok 2014

• sonda ŠOBA VIII. – velkomoravské centrální pohřebiště (na plánu – obr. 1/č. 9)

Hlavní výzkum byl na základě opětovné výzvy majitele parcely prozkoumat celé blízké okolí nově postaveného rodinného domu soustředěně na dosud neprošetřené jižní sousedství jeho obydli. Prostor představoval severovýchodní okrajovou část centrálního pohřebiště. Na ploše 398 m² jsme opět strojem opatrně odebrali ornici a zjistili stejnou situaci, která se stále opakovala. V zářezu terasy dosahovala její mocnost pouhých 25 cm, ale na protějším, jižním okraji, k němuž byla orbou po staletí postupně přesouvána nabyla mocnosti až 100 cm. Po hrubé skrývce k bázi nadloží následovalo snižování plochy špachtlováním a seškrabáváním, po 5 cm vrstvách až na úroveň čistého sprašového podloží. V zářezu terasy jsme opět zachytili velmi časté porušení až poničení mělkých, hlavně dětských hrobů, uložených na bázi ornice. Již osvědčeným, i když pomalejším pracovním postupem pozorného prošetřování tohoto horizontu, se nám

dosud vždy podařilo zachytit a zdokumentovat řadu hrobů, které by jinak byly ztraceny. Středem skřívky jsme v kolmém směru na stupeň terasy záměrně ponechali mohutný kontrolní blok, na jehož obou stěnách se v původní skladbě terénu zřetelně rýsovaly zásypy hrobových jam. Stejně jako v minulých letech se i v prostoru nové skřívky pod ornicí objevovaly nepravidelné kry tvrdé hnědočervené hlíny s výrazným zastoupením oxidů a hydroxidů železa. Při začištění jejich povrchového horizontu se vyrýsovaly četné zásypy hrobů. Ty byly nejhojnější v západní a střední části skřívky. Východním směrem jejich počet zvolna ubýval a vytrácel se u východního okraje, který byl navíc poškozen rozsáhlejší zemní úpravou. Tu spojujeme s vybudováním mělké úvozové cesty, jejíž vznik by mohl sahat až do středověku. V době 9.–10. století tudy cesta ještě nevedla, protože by porušovala okraj pohřebiště. I jako důležitá komunikace, vycházející z hlavní vstupní brány do Hradiště a směřující k brodu na Dyji a dále k Hardeggu, musela respektovat posvátný okrasek nekropole. Na předpolí Hradiště tehdy procházela buď východněji od pohřebiště, podél opevnění, nebo naopak nekropoli severozápadním směrem obcházela. Situace se ale změnila někdy koncem 10. století, po ukončení pohřbívání na centrální nekropoli. Tehdy mohlo dojít ke změně její trasy při okraji pohřebiště. Především zahloubení sz. břehu cesty narušilo velkomoravské hroby a rozvleklo některé kostrové pozůstatky a milodary. Také v následujícím období, vlastně až do současnosti, byla pak komunikace vícekrát upravována. Na další zajímavou situaci jsme ve východní části výzkumu narazili při prošetřování hrobu dospělého jedince č. 958, u něhož v původním uložení zůstala pouze lebka a spodní polovina dolních končetin. Celý trup s pánví se propadl a chyběl. Jen oba femury směřovaly svými hlavicemi šikmo dolů, pod úroveň dna hrobové jámy. Právě trupem a pánví překrývala kostra hlinitý zásyp obj. 819, který byl oproti podloží patrný až po odebrání další vrstvy. Potom se vyrýsoval jako tmavší, přibližně 100cm široký a delší pás, který zabíhal do jižního profilu výzkumu. Probíhal s.-j. směrem, tedy kolmo na terasu i zmíněný hrob. Mocnost zásypu jsme prověřili pedologickým vrtákem a zjistili jsme, že jeho celá dvoumetrová délka nedosáhla na skalní podloží, jež v okolí leželo v hloubce 50–70 cm. Vybraní části objektu a zjištění jeho významu jsme vzhledem k blížícímu se ukončení sezóny ponechali jako jeden z úkolů příštího roku.

Ze statistického hlediska poskytla tato etapa výzkumu centrálního pohřebiště zdokumentování a vyzvednutí dalších 71 hrobových celků s bohatým, tradičním inventářem. Po antropologické stránce se opět objevily zcela jedinečné nálezy, dokládající značné zdravotní problémy některých jedinců. Tentokrát to byl např. hrob ženy č. 925. Pohřbená měla levou paži silně ohnutou v lokti. Předloktí směřovalo zpět k rameni a zápěstí bylo u hrudní kosti opět silně ohnuto. Tato nepřirozená poloha paže prozrazovala, že ženu mohla trápit obrna a částečné ochrnutí, tedy stejné postižení, s jakým jsme se zde již setkali v Hr. 803 (obr. 24). Navíc byla do hrobu uložena v opačné orientaci. Opět převažovaly dětské hroby a pohřby žen, z nichž mnohé byly vybaveny bohatým inventářem. K němu patřily hlavně náušnice, náhrdelníky, skleněné gombíky, prsteny aj. Ze zajímavých nálezů bychom mohli zmínit drobnou železnou sekerku zaseknutou do dna hrobové jámy vedle pravé holeně chlapce – „malého bojovníka“. Hroby mužů byly prosté, neobsahovaly předměty bojové výstroje ani výzbroje. Tato skutečnost by mohla nasvědčovat i tomu, že hroby zde již spadaly do okrajové části centrálního pohřebiště (obr. 29).

• **sonda SMEJKAL** (na plánu č. 19)

Druhý, poměrně rozsáhlý výzkum záchranného charakteru byl v tomto roce vyvolán připravovanou stavbou nového rodinného domu manželů Smejkalových, situovaného do jz. části předhradí, přímo k týlu hlavního, mohutného velkomoravského opevnění a do míst s mocnější vrstvou půdy. Vlastní výzkum jsme na parcele zahájili již v dubnu, kdy jsme se studenty

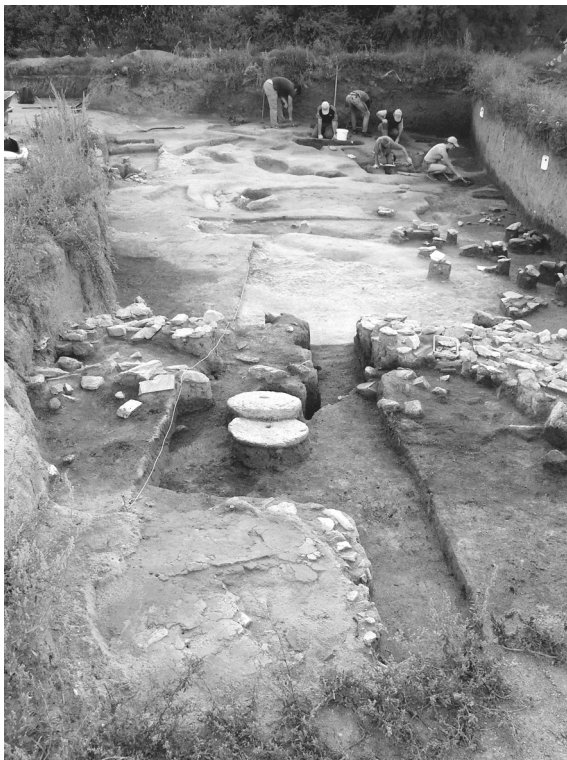

Obr. 29. Sonda Šoba VIII. – velkomoravské pohřebiště 2014. Mgr. Petr Punčochář preparuje velký a hluboký hrob bojovníka. Foto: Mgr. P. Čermáková

geologickým vrtákem provedli zjištění mocnosti hlinitých vrstev nad výrazněji skloněným skalním podložím. Získané poznatky byly potom využity při kontrolovaném odbagrování půdy nejprve z jižní poloviny parcely. Kubíky vytěžené hlíny nebylo možné ukládat do blízkosti skrývky. Proto jsme museli přistoupit k jejich částečnému deponování do severního sousedství, kde však měla stavba pokračovat, a také na provizorní skládku. Mohli jsme tak pracovat jen na polovině plochy o rozloze 130 m² a dle povolení pracovníků NPÚ jen v rozsahu budoucí stavby. Samotného zbytku opevnění se náš výzkum ve větší míře neměl dotknout. Šetřením jsme potvrdili dosavadní poznatky nejen o vlastním opevnění, ale také o sídliš-

ním prostředí v jeho týlu. Objevilo se však i nové, nečekané zjištění o samotné hradbě, která zde byla z velké části stržena, zlikvidována a zůstal z ní pouze suťový kužel v týlu opevnění. V šedesátých a sedmdesátých letech minulého století totiž došlo na Hradišti k některým výrazným terénním změnám, které zcela unikly pozornosti odborné veřejnosti. Žádné stavební a výkopové práce zde tehdy nebyly archeology ani dozorovány. Vyrostla řada rodinných domů a způsobilo se mnoho škod na archeologických památkách. Úpravy terénu značně poškodily především linii vnějšího velkomoravského opevnění a přímo se tak dotkly i situace na námi prováděném výzkumu. Čelo hradby s lící kamennou stěnou, ale i velká část vlastního dřevohlinitého tělesa hradby byly tehdy strženy a materiál nahnul do prostoru ještě znatelné deprese po dávném příkopu. V linii fortifikace byla následně upravena cesta. Lžice bagru se pouze v některých místech zastavila u poskládané řady velkých kamenů, tvořících linii týlu komorové výztuže a současně také opěru vnitřních, hospodářsky využívaných a snad i obytných srubů. Západní okraj našeho výzkumu obnažil suťový kužel skloněné kamenné kry s hlínou, dále zbytek vestavěné obytné komory a v úzkém průkopu mezi se na okraji cesty podařilo zachytit tyl komorové dřevěné výztuže hradby. Právě ta se opírala o zídku na hlínu skládaných kamenů. Vazné trámy, které cesta zcela rozbila, ji propojovaly s čelem srubové komory. Tu z vnější strany chránila kamenná plenta a před ní 8 m široký a 3 m hluboký příkop, sekaný ve skále. Výplň komor tvořila hlavně spráš a materiál z kopaného příkopu. Z dřevěných konstrukcí hradby jsme vyzvedli větší kusy zuhelnatělých trámů, z nichž by některé byly vhodné pro dendrochronologický výzkum. Před obytnou komorou v týlu hradby jsme na okraji skloněné kamenné kry zachytili velké otevřené ohniště a v jeho blízkosti kompletní žernov (obr. 30). Dále východním směrem se otevřela zajímavá sídlištní situace s řadou mělčích i hlubších sídlištních objektů a dvěma polozemnicemi s podlahami

Obr. 30. Sonda Smejkal 2014 – Pohled od západu na zkoumanou sídlištní plochu v týlu hlavního velkomoravského opevnění. Patrný je zde suťový kužel destruované fortifikace s upraveným otevřeným ohništěm, kompletním žernovem a v pozadí s pozůstatky dvou polozemnic a menších sídlištních objektů. Foto: B. Klíma

zasekanými 15–25 cm do podložní skály. V jedné stála kamenná pec v sv. rohu a ve druhé, větší, která z poloviny zasahovala do severní a ještě nepřipravené části výzkumu, stála pec v jz. rohu (obj. č. 811). Její výzkum jsme ponechali do další sezóny, po odstranění sem navezené hlíny a kompletní přípravě severní poloviny plochy parcely k probádání.

Rok 2015

• sonda ŠOBA IX. – centrální pohřebiště (na plánu – obr. 1/č. 9)

V posledním roce třetí dekády výzkumných prací na Hradišti jsme věnovali opět značnou pozornost prošetřování centrálního pohřebiště. Z minulých sezón nám zbylo dokončení průzkumu hlubokého objektu č. 819, který jsme provedli podélným řezem. Polovinu zásypu jsme odebrali až do hloubky 240 cm od úrovně začištěného okolního, sprašového terénu. Narazili jsme na poměrně rovné, do západní strany k mělkému žlábků mírně skloněné dno středověkého sklípku či lochu, zasekaného do skalního podloží. Ponechaná profilová stěna dobře zachycovala skloněnou skladbu vrstev. Ukazovala na propadení stropu a od jižní strany postupné zahrnutí celého podzemního prostoru. Na dně jsme potom našli dvě malá ohniště. Pouze do hloubky 100 cm od svrchního horizontu spraše se ze zásypu podařilo vyzvednout několik drobných velkomoravských, středověkých i novověkých střepů keramiky. Vedle střepů nám přibližnou dobu zániku sklípku pomohly datovat i tři železné předměty – srp, klíč a hrot šípů s křídélky a tulejkou. Železný otočný klíč byl drobnější, ale silný, s elipsovitým okem a jedním výřezem na bradě. Díky získaným nálezům jsme mohli zánik objektu datovat nejdříve do závětu 15.–16. století.

Zatím posledním terénním šetřením na centrálním velkomoravském pohřebišti se stala drobná akce, kterou jsme splnili slib daný majiteli parcely. Zavázali jsme se, že po dokončení výzkumu parcelu dle jeho přání upravíme. Při dokončování úprav okolí jeho domu jsme nechali zarovnat i část severního okraje svrchní terasy. Místo se dotýkalo severního okraje plochy zkoumané v r. 2008. Bagr zde pod našim společným dohledem odebral asi metrový pás paty terasy, na němž se po začištění spraše podařilo zachytit čtyři velkomoravské kostrové hroby. V rámci komplexního pohledu na centrální pohřebiště by bylo ještě vhodné zmínit i důležité zjištění, kterým se stal objev ještě dalších tří kostrových hrobů. Narazilo se na ně v trase opravované okresní silnice

z Hradiště do Mašovic. Místo se nalézalo necelých 50 m severně od zatím prozkoumané plochy nekropole. Hroby byly chudé, nedoprovázely je žádné milodary. Přesto předpokládáme, že náležely k centrálnímu velkomoravskému pohřebišti a tvořily jeho severní okraj, který tak dosahoval až k vrcholu nízkého návrší. Na dosud neprozkoumané ploše mezi našim výzkumem a silnicí lze tak ještě rozhodně očekávat řadu překvapení. Především pak další velkomoravské hroby, jejichž koncentrace však bude směrem k vrcholu návrší vzhledem ke zdvihajícímu se skalnímu podloží s postupně vyznívající sprašovou návějí řídnout. Pokud bychom se zamysleli nad možným počtem zde ještě uložených hrobových celků, tak k dosud téměř 600 prozkoumaným hrobům bychom mohli přiřadit na tomto dosud ještě neprozkoumaném prostoru rozhodně dalších asi 500 pohřbů. K nim bychom ale museli ještě připočítat i hroby pokračující jižním směrem od prozkoumané plochy. Tam bychom mohli hledat středovou část nekropole a současně dalších minimálně 500 hrobů. Dostali bychom se tak k vysokému číslu, které by zařadilo naše pohřebiště mezi největší dobové nekropole u nás. Vše ale ukáže čas a další archeologický výzkum.

• **sonda SMEJKAL** (na plánu – obr. 1/č. 19)

Pokračování a dokončení výzkumných terénních prací na této parcele přineslo zajímavé výsledky. Hlavním úkolem se nejprve stalo vyčištění prostoru severní poloviny parcely od navezené hlíny. Potom jsme se soustředili na prostornější, již v předchozím roce zachycenou polozemnici, kterou jsme nyní mohli prozkoumat celou. Stavení bylo výrobním objektem a zaniklo požárem. O tom svědčily jak četné zbytky spálených dřev, tak i objevený hojný soubor nálezů. Mezi nimi zaujalo pozornost několik celých nádob, pěkně zdobená, ale neúplná keramická láhev, řada železných předmětů, kostěná brusle ad. V severním sousedství tohoto objektu č. 811 byl uložen i kostrový hrob staršího dítěte (Hr. č. 964). Zemřelý jedinec, z jehož dolních končetin vzhledem k porušení mladší jámou zbyla pouze polovina levého femuru, byl pochován jen do mírně upravené sídlištní jámy patrně v určitém spěchu bez milodarů a navíc v opačné orientaci. V linii skloněné kamenné kry v týlu hradby jsme potom v severní polovině výzkumu zachytili již jen spodní horizont kamenů, které částečně překrývaly sídlištní situaci. Nacházela se zde dvě otevřená ohniště, u jednoho z nich velká pražnice a v její blízkosti opět jeden celý žernov s polovinou (běhounem) dalšího exempláře. Od linie kamenné kry západním směrem k vlastnímu tělesu hradby nálezová situace vyznívala a provedená užší sonda nakonec procházela pouze vrstvou spraše, dosedající na skalní podloží. V severní polovině parcely tak schod terasy s vybagrováním cesty naprosto zničil všechny stopy po velkomoravském opevnění. Jeho malý zbytek zůstal pouze v jižní části výzkumu. Nadějněji se jevila situace při severní hranici parcel. Zde vystupoval vysoký terasovitý stupeň, v němž se musel dochovat podstatně větší zbytek týlové konstrukce hlavní fortifikace. Tento předpoklad zcela potvrdil další výzkum v r. 2017, při kterém byl z prostoru týlu opevnění vyzvednut obrovský železný kotel (obr. 31). Celková nálezová situace s kumulací žernovů, pecí, ohnišť, pražnic, nádob i přítomností malého sklípku nám jasně dokládá, že v týlu velkomoravského opevnění stály hospodářské výrobní objekty, v nichž mohl panovat čilý pracovní ruch. Výrazný požárový horizont, spojovaný s útokem a pleněním Maďarů, potom kolem poloviny 10. století tuto situaci poničil. Po katastrofě však život na Hradišti pokračoval dál.

Závěr

Předložený článek o vědeckovýzkumných archeologických aktivitách pracovníků, odborných spolupracovníků z řady ústavů a institucí, dále absolventů a studentů katedry historie PdF

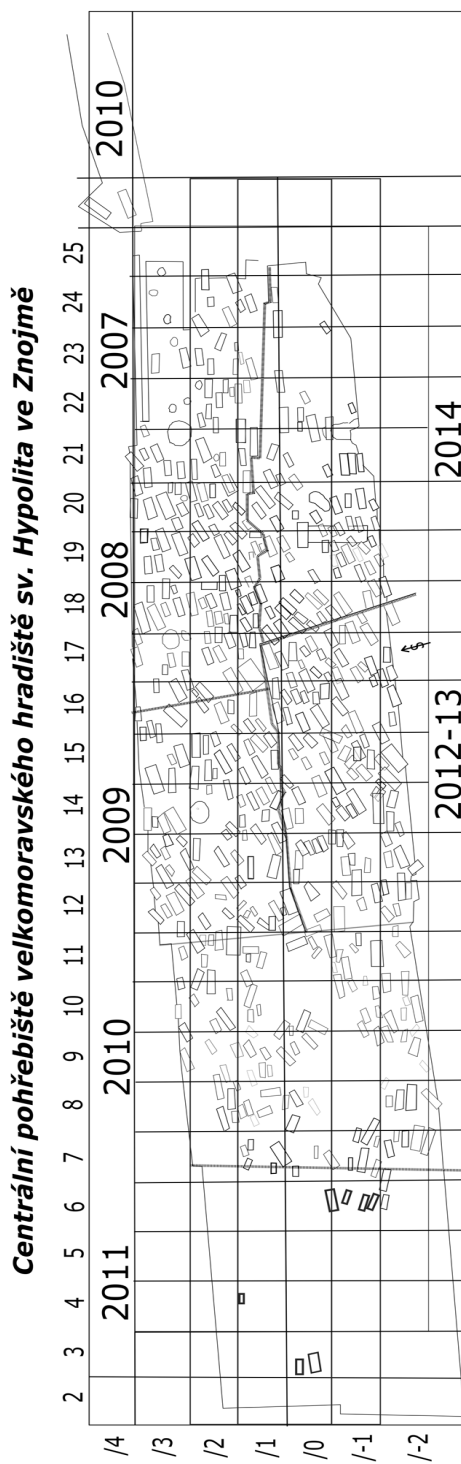

Obr. 31. Sonda Smejkal 2017 – Unikátní velký kotel ze železných plátů byl vyzdvížen spolu s kompletním žernovem a keramikou z malého sklípku v týlu hlavního opevnění Hradiště. Foto: D. Krutiš

MU podal základní informaci o dosažených úspěších při výzkumu velkomoravského výšinného hradiště sv. Hypolita ve Znojmě. Již z podaného přehledu provedených terénních šetření na lokalitě vyplývá, že jsme i během poslední dekády v letech 2006–2015 provedli velkou řadu drobných i velkoplošných výzkumů, které významnou měrou obohatily poznání o lokalitě, hmotné kultuře i obecně o nejstarších národních dějinách. To konstatovali i odborníci na pravidelně svolávaných archeologických komisích, kde velmi kladně hodnotili dosažené výsledky. Jsme rádi, že se práce daří, že úspěšně pokračujeme v tradicích prvního univerzitního terénního bádání prof. Františka Kalouska a že také představa skloubení archeologické vědy s výukou budoucích učitelů dějepisu našla podporu na fakultě a probudila i zájem samotných posluchačů se na výzkumu podílet. Podpory i spolupráce si velmi vážíme.

Závěrem si dovoluji vyjádřit upřímné poděkování všem, kteří se podíleli a dosud podílejí na naší badatelské činnosti a přispívají tak svým dílem k dalšímu, úspěšnému rozvoji vědeckovýzkumné práce na katedře historie i celé Pedagogické fakultě MU.

doc. PhDr. Bohuslav František Klíma, CSc.
katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: klima@ped.muni.cz

Obr. 31. Sonda Šoba I.-IX. Plán dosud prozkoumané části velkomoravského centrálního pohřebiště.